

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
A.QODIRIY NOMLI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
«MAKTABGACHA TA'LIM NAZARIYASI VA METODIKASI» kafedrası

«Himoya qilishga ruxsat beraman»
Fakultet dekani

«__» _____ 200__yil

**5140700 «Maktabgacha ta'lim va bolalar sporti» yo'nalishi bo'yicha
bakalavr darajasini olish uchun**

**« TARBIYACHI QOBILIYATLARI VA ULARDAN
MASHG'ULOTLARDA FOYDALANISH » mavzusida bajarilgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajaruvchi:
Ishni himoyaga tavsiya

etaman ilmiy raxbar:

Ilmiy maslahatchi:

Umirova Sojida

F.Yusupov

dots.O.Jamoldinova

BMI «Maktabgacha ta'lim nazariyasi va
metodikasi» kafedrasining yig'ilishining qarori
bilan (Qaror №__ _____ 2009 yil)
himoyaga tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri v/b: _____ G.Qo'shaqova

M U N D A R I J A

1.BOB.TARBIYACHI MAQOMI VA PEDAGOGIK QOBILIYAT

- 1.1. Pedagogik qobiliyatning zarurati va mohiyati
- 1.2. Zamonaviy tarbiyashi va unga qo'yiladigan kasbiy hamda umuminsoniy talablar

2.BOB.TARBIYACHI QOBILIYATNI SHAKLLANTIRUVCHI UMUM PEDAGOGIK ASOSLAR

- 2.1. Tarbiyachining kasbiy salohiyati
- 2.2. Pedagogik maqsadga yo'nalganlik va tarbiyasi tashqi qiyofasi
- 2.3. Pedagogik texnika tarbiyachi qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida
- 2.4. Tarbiyachi qobiliyatiga ta'sir etuvchi omillar
- 2.5. Tajriba sinov ishlari

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

KIRISH

Har bir jamiyat o'zining ijtimoiy iqtisodiy va ma'naviy ravnaqi uchun ma'suliyatli vazifani xis etadigan har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalab barkamol shaxsni tarbiyalashdan manfaatdir.

Zero jamiyatimiz o'zining ijtimoiy iqtisodiy zimmasia har bir shaxs o'zining hayotidagi o'zini o'z layoqati yo'nalishlarini kashf etashi, anglashi xalq farovonligini oshirish yo'lida qo'lidan kelganicha samarali mehnat qilishi kabi ma'suliyat yuklangan.

Jamiyatga yuklatilgan ushbu vazifalarni hal qilish ko'p jihatdan tarbiyachilarning kasbiy salohiyatiga to'liq. Tarbiyachilarning zimmasiga yuklatilgan bunday ma'suliyat bir tomonidan tarbiyachining haqiqiy fuqaroligiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan uning qay darajada pedagogik qobiliyat sirlarini egallaganligiga bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng pedagog kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Jumladan hukumatimizning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ham bu masalaga alohida e'tibor qaratilgan.

Mustaqil O'zbekiston respublikasida shakllanayotgan milliy istiqlol g'oyasi Respublikada Konstitusiyasida e'tirof etilgan insonparvar, demokratik huquqiy davlat va jamiyatni barpo etish, shuningdek ijtimoiy – iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishning, yuqori bosqichlariga ko'tarish jahon hamjamiyatiga safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga hizmat qiladi.

Ushbu maqsadlarning ijobiy natijaga ega bo'lishi, eng avvalo yosh avlodga ilmiy bilimlar asoslarini puxta o'rgatish ularda keng dunyoqarash

hamda tafakkur ko'lamini hosil qilish, ma'naviy –ahloqiy sifatlarini shakllantirish borasidagi ta'limiy –tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga bog'liq. Zero yurtning parloq istiqbolini yaratish, uning nomini jahonga keng yoyish, ulug' ajdodlar tomonidan yaratilgan milliy madaniy merosni jamiyatga nomoish etish ularni boyitish mustaqil O'zbekistonning rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta'minlash yosh avlodni komilinson hamda malakali mutahassis qilib tarbiyalashga bog'liq. Bugungi kunda hayotga keng tadbiiq etilib kelinayotgan. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" mazmunida barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga etkazish jarayonining mohiyati to'laqonli ochib berilgandir. Malakali kadrlar tayyorlash jarayonining har bir bosqichi o'zida ta'lim jarayonining samarali tashkil etish, uni yuqori bosqichlarga ko'tarish. Shu bilan birga jahon ta'limi darajasiga etkazish borasida muayyan vazifalarni amalga oshirish lozim. Chunonchi mazkur jarayonning uchunchi bosqichi (2005 va undan keyingi yillar) da ta'lim muassasalarining resurs, kadrlar va axborot bazalarini yanada mustahkamlash o'quv tarbiya jarayonini yangi o'quv uslubiy majmualar, yig'ar pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'limni ta'minlash kabi dozarb vazifalar ijobiiy hal etilmog'i lozim. Mazkur vazifalarni muvaffaqiiyatli hal etishda yana bir omilning mavjudligi, ya'ni uzluksiz ta'lim tizimini xodimlari, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari tomonidan ilg'or pedagog tajribalarni o'zganish, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan xabardorliklari, ularni ta'lim tarbiya jarayonida samarali qo'llay olishlari shuning, ta'lim jarayonini tashkil etishga nisbatan ijodiiy yondashuvning qaror topishi muhim ahamiiyat kasb etadi.

Aytish joizki bu vazifalarning muvaffaqiyatli amalga oshishi tarbiyachiga pedagogik qobiliyatning qay darajada shakllanganligiga bevosita bog'liq.

Pedagogika fanining hozirgi zamon yutuqlariga asoslanib davr talabiga mos keladigan pedagogik qobiliyatning shakllanish yo'llari va uning ayrim nazariy asoslarini yaratish juda muhimdir. Barkamol avlodni rivojlantirish va shakllantirish vazifalarining serqirraligiga va murakkabligi pedagogik qobiliyat muommasi ta'lim –tarbiya nazariyasi va amaliyoti uchun o'ta zarurligini hisobga olganda eng dolzarbligi belgalydi. Barcha ta'lim muassasalari uchun usta pedagoglar nihyatda zarur. Shu jihatdan pedagogik qobiliyat ta'lim –tarbiyani optimallashtirishning kasbiy ko'nikma va malakalar tizimi hisoblanib asosan yosh avlodni maqsadga muvofiq yo'naltirish, ularning ma'naviy e'tiqodini dunyoqarashini qobiliyatini ijtimoiy ehtiyoj nuqtai nazaridan har tomonlama rivojlantirish va takomillashtirishdan iborat.

Yangi insonni shakllantirish masalasining ko'p qirrali va murakkabligi pedagogik qobiliyat muammosining hozirgi zamon tarbiya nazariyasi va amaliyoti uchun muhimligini ko'rsatib beradi. Chunki hamma vaqt insonni har tomonlama mukammal tarbiyalash uchun kelajagini belgilash borasida tarbiyachi –pedagog qobiliyati uning yetukligi chuqur kasbiy bilimi ko'nikma va malakasi maxsus bilim va tajribasiz erishib bo'lmaydi. Ayniqsa tarbiyachi ehtiyoji va e'tiqodini uning qobiliyati va amaliy ko'nikmalarini qobiliyatli pedagoglarsiz shakllantirish mumkin emas.

Bu borada ta'lim muassasalari uchun mohir pedagoglar juda zarur. Pedagog qobiliyat barcha turdagi ta'lim tarbiya faoliyatining eng qulay

yo'llarini belgilaydi. Shaxsning barcha tomonlarini rivojlantirish va takomillashtirishga maqsadli yo'nalitirish uning dunyoqarashini, ehtiyojini ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatini shakllantirish uchun maxsus kasbiy bilim va ko'nikma zarur. Pedagogika shunday universal va o'ta kuchli ommabop ta'sir vositalariga ega bo'lishi kerakki, undan quvvat olgan tarbiyalanuvchi har qanday salbiy, xatto o'ta kuchli yomon ta'sirga tushib qolganda ham uning ta'siridan chiqib keta olsun.

Hozirgi pedagogik ta'lim yo'nalishlari avvaloambor bo'lajak pedagog mutaxassislarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yetarli sharoit belgilab berishi kerakki natijada o'sha mutaxassi chuqur ilmiy kasbiy – pedagog tayyorgarlikka ega bo'lishga undasin.

Pedagogik qobiliyat nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'zicha paypaslab ijodiy izlanish olib beradi, ayni biri o'zicha bir xil savollarni bolalar bilan pedagoglar jamoasi bilan qanday qilib til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddatda bolalar o'rtasidagi munosabatlarning haqiqiy manzarasiga erishmoq kerak? Bolalarni pedagogik talablarni bajarishga qanday qilib majbur etish mumkir? Qanday qilib yaxshi pedagogik muhitni saqlab qolish va o'z kuch quvvatini oqilona sarflash mumkin? kabi savollar muttasil takrorlanadi. Shu va shu kabi sahollarga javob topish mazkur ishning tadqiqot obyektni belgilaydi. Pedagogik san'at vaziyat bilan bog'liq. Bu yerda har gal hamma narsa g'oya yangidan sodir bo'lganday tuyuladi.

Bunobarin kishi o'zining har bir qadamini oldindan ko'rishi rejalashtirilishi amalda mumkin emas. Pedagogning mehnati bu bexad izlanish va azob uqubatli kechinmalar, ko'pdan ko'p kundalik ishlar,

hafsalasi pir bo'lish va bolalar bilan birgalikda boshdan kechirilgan quvonchdan qanoat hosil qilishdi. Pedagogik sa'nat bu qandaydir qo'l bilan tutib bo'lmaydigan, faxm –forasat bilan amalga oshiriladigan nasradir, degan taassurot pedagogik tug'iladi. Mutloqo to'g'ri bo'lgan hech qanday pedagogik tadbirni yoki tizimini o'rnatish mumkin emas. Hozirgi daqiqa hozirgi bosqich sharoitlari va talablaridan kelib chiqmaydigan har qanday qotib qolgan oqida hamisha noto'g'ri qoida bo'ladi –deb yozgan edi. A.S.Makarenko. Ko'rinib turibdiki bo'lajak tarbiyachilarda pedagogik qobiliyatni shakllantirish ta'lim tarbiya samaradorligini oshirish asosiy omildir. Demak bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda bolalarni qobiliyat sirlarini o'rgatishimiz, mustaqil kuzatishlar olib borishga odatlantirishimiz, ilg'or tajribalarni kuzatib malakalarini shakllantirishimiz va nihoyat tarbiyachilik kasbiga ijodiy yondashish orqali mehr munosabatini rivojlantirishdir. Shu maqsadida o'z talqiot ishimizning “Tarbiyachi qobiliyatini shakllantiruvchi umumpedagog metodlar” deb nomladik.

Tadqiqot maqsadi:

Tarbiyachi qobiliyatini shakllantiruvchi umumpedagogik metodlarini aniqlash pedagogik qobiliyatni egallash usullarini ishlab chiqish hamda amaliyotga tadbiq etish bo'yicha aniq tavsiyalar berish.

Tadqiqot predmeti:

Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanayotgan boy va kam tajribali tarbiyachilar mehnatini kuzatish pedagogik ta'sir etish va ta'lim muassasalaridagi barcha ta'lim-tarbiya jarayoni.

Tadqiqot obyekti: umumta'lim maktablarida yosh va kam tajribali (3-5 yillik ish staji) tarbiyachilar, boy va ilg'or tajribali (15-30 yillik ish staji) tarbiyachilar faoliyati.

Tadqiqot vazifalari:

1. Bo'lajak tarbiyachilar (umuman barcha tarbiyachilar) mehnat faoliyatini samarali tashkil etishda pedagogik qobiliyat ahamiyatini asoslab berish.
2. Pedagogik qobiliyat va ilg'or pedagogik tajribalarni egallash usullarini ishlab chiqish.
3. Tarbiyachi shaxsi va tarbiyachilik kasbiga qo'yiladigan talablarni o'rganish va zarur sxema jadvallar ishlab chiqish.
4. Har bir tarbiyachi uchun pedagogik qobiliyat zaruriyati va pedagogik qobiliyat mohiyatini asoslab berish.
5. tarbiyachining tashqi qiyofasi va pedagogik texnikasi ilmiy asosda yoritish
6. Pedagogik talab va uning tarbiyachi faoliyatidagi tutgan o'rni asoslash
7. Motivasiya ta'lim tarbiya samaradorligini oshiruvchi omil va tarbiyachining pedagogik qobiliyat ko'rsatgichi ekanligini asoslab berish.

Tadqiqot metodlari:

1. Tarbiyachining nihoyat jamiyatda tutgan o'rni tarbiyachilik kasbiga qaratilgan va bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashga yo'naltirilgan Qonun Prezident farmonlari va buyruqlari hamda me'yoriy hujjatlarni o'rganish.

2. Yosh va kam tajribali tarbiyachilar hamda boy pedagogik tajriba ega bo'lgan ustoz mudiralar mehnat faoliyatini kuzatish (dars kuzatish va suxbatlar)

3. Tarbiyachining fanlarga qiziqishlari va tarbiyachilarga munosabatlarini o'rganish yuzasidan anketa –so'rovnomalar o'tkazish.

4. Tadqiqot mavzusi va muammosiyuzasidan pedagogik – psixologik va metodik adabiyotlarni o'rganish.

5. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish va tahlil etish.

Tadqiqotning metodologi asosi.

Barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan va jamiyatga tarbiyachi maqomini yuksaltirishga yo'naltirilgan. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonunlar, Respublikamiz Prezidenti qaror va buyruqlari mazkur tadqiqot ishining metodologik asosi hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati.

Tadqiqot jarayonida yosh va kam tajribali tarbiyachilarda uchraydigan kamchiliklar va ularni qiynayotgan muammolar atroflicha o'rganilib chiqildi. Shu bilan birgalikda pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirayotgan ilg'or tajribali ustoz murabbiylar ishi kuzatildi, tajribalar to'plandi, ilmiy taxlil etildi va ularni ommalashtirish yo'llari ishlab chiqildi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari bo'lajak tarbiyachilari tayyorlash sifatini oshirishda xizmat qilishi bilan birga bevosita pedagogik faoliyat bilan shug'ullanilayotgan tarbiyachilarga ham amaliy yordam berishi bilan ahamiyatlidir.

1.BOB. TARBIYACHI MAQOMI VA PEDAGOGIK QOBILIYAT

1.1. Pedagogik qobiliyat zaruriyati va mohiyati

Pedagogik qobiliyat nima? Uning mohiyati nimadan iborat? Pedagogik –psixologik adabiyot manbalarida ayni paytda “Pedagogik qobiliyatning turli xil tariflarini uchratish mumkin. Xanuzgacha bu borada bir to’xtamga kelguniganicha yo’q. Pedagogik qobiliyatning ichki xususiyati shunday iboratki –bu pedagogik vazifalarni hal etishda bilim malaka va ko’nikmalar, psixik jarayonlarni mavjudligi bilan izoxlanadi. Bu ifoda ham PQning to’liq mazmuni, uning tarkibiy qismlarini to’liq o’z ichiga qamrab olgan emas. Unda PM tabiatiga ko’rsatma mavjud emas. Masalan qanday qilib tarbiyachi kasbiy faoliyatining yuqori darajasiga erishish mumkinligiga aniq yo’l ko’rsatilmagan. Bu darajaga ko’p o’qish orqali erishadimi, yoki bu “meros” sifatida avloddan –avlodga o’tadimi yoki, bu nazariy qurollanish va amaliy faoliyat birgaligidan vujudga keladimi? Bu masalaga o’z yechimini topgani yo’q.

Nazarimizda PM mohiyati “Pedagogik ensiklopediyada nisbatan to’liq o’z izoxini topgan. Bu ta’lim tarbiya jarayonining yuqori va doimiy taokmillashib boradigan har bir pedagog erishish mumkin bo’lgan tabiyatan pedagogik layoqatli bolalarni sevadigan san’atdir.

Pedagog o’z ishining ustasi –bu yuqori madaniyatili sohibi o’z fani chuqu egallagan turdosh soha fani va san’atidan yaxshi xabardor bo’lgan umumiy va xususan bolalar psixologiyasini nazariy va amaliy egallagan ta’lim –tarbiya metodikasini a’lo darajada o’zlashtirgan mutaxassidir. Agar ushbu ta’rifni chuqurroq anglashga harakat qilsak quyidagilarni aniqlashimiz mumkin:

1. Pedagogik qobiliyat tushunchasi mazmuniga:

a) umumiy yuqori madaniyat eruditsiya;

b) o'z fanini chuqur va keng qamrovli egallaganligi;

v) umumiy pedagogika, umumiy psixologiya yosh va pedagogik psixologiya fanlarining nazariy bilimlari bilan, qurollangan va bu bilimlardan ta'lim –tarbiya jarayonida foydalana bilish malakasining mavjudligi;

g) ta'lim-tarbiya berish metodikasini mukammal egallagan bo'lishi (boshqacha qilib aytganda pedagog qanday o'qitish va tarbiyalashni biladi) kabilar kiradi.

2. Kim tarbiyachi lik kasbini tabiat bergan qobiliyat bilan tanlagan bo'lsa PMga erishishi mumkin (boshqacha qilib aytganda PMni shakllantirish tarbiyalash mumkin)

V.A.Slastenin ta'rificha pedagogik qobiliyat shaxsning kasbiy yo'nalishdagi yuqori ko'rinishidir, har qanday faoliyat qobiliyatining asosiy ko'rsatgichi uning fikricha, maxsus umumlashgan malakalarni egallaganligidir.

Keyingi yillarda olib borilgan ilmiy ko'rsatmoqdaki PQ tarkibida quyidagi elementlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lishi zarur:

- pedagogik layoqat;
- kasbiy bilim;
- pedagogik faoliyatga tegishli qobiliyatlar;
- pedagogik texnikani egallanganlik.

Tadqiqotimiz davomida kasbiy pedagogik bilimlar va qobiliyatlar tavsifiga kengroq to'z talib o'tishni joiz deb bildik.

Kasbiy bilim K.V. bu pedagogik qobiliyatning poydevoridir. Kasbiy bilim mazmuniga o'z fani yuzasidan, uning metodikasi pedagogika va psixologiya fanlaridan mavjud bo'lgan bilimlar kiradi.

Tarbiyachining yoshlar pedagogik umumiy psixologiya va pedagogikadan bilimlari yosh avlodni tarbiyalash nazariyasi va amaliyoti jarayonidagi murakkab vazifalarni (mavjud bo'lgan bilimlar kiradi) ilmiy hal etishda qo'l keladi.

Bu bilimlar bilim ko'nikma va malakalarni egallash, bolalar shaxsining shakllanishi, ta'lim –tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish va takomillashtirib borish qonuniyatlari bilan qurollantirib boradi. Pedagogik va psixologik zakovat esa tarbiyachining xatti –harakatlari voqyea va xodisalarga to'g'ri baho berish va bexato pedagogik ta'sir etish vositalarni qo'llashni ta'minlaydi.

Tarbiyachilik kasbiy bilimlarning xususan pedagogik –psixologik bilimlarning yetishmasligi yoki uning rad etilishi va hatti unga etarlicha e'tibor bermaslik ko'pgina xollarda kasbga nisbatan hunarmandchilik tayyor shablonlarga tayanish kabi ko'nikmalarning shakllanishiga olib keladi, ijodiy yondashuvning kushandasiga aylanadi.

Pedagogik qobiliyatlar pedagogik qobiliyatning muhim tarkibiy qismlardan biri pedagogik qobiliyatlardir. Olimlarning quvohlik berishicha tarbiyachida pedagogik qobiliyatning shakllanishi mavjud pedagogik qobiliyatlarga esa tabiiyatan mavjudlari va o'zlashtiriluvchilarga bo'linadi. Har qaysisining mukammal o'zlashtilishi va amaliyotida qo'llanilishi tarbiyachining o'zaga bog'liq ya'ni tarbiyachining o'zida qiziqish mavjudligiga ijodiy yondashuv mavjudligiga bevosita bog'liqdir. Boshqacha

qilib aytganda tarbiyachi bularning barchasiga intilishi, izlanashi, kichik tadqiqotlar o'tkazishi zarur.

Olimlarning ta'kidlashicha va olib borilgan tadqiqotlarning natijasiga ko'ra quyidagi pedagogik qobiliyatlar mavjud.

1.2. Zamonaviy tarbiyachi va unga qo'yiladigan talablar.

Ta'lim muassasalarida ta'lim –tarbiya jarayoni tashkil etishi shaxs –bu tarbiyasi. Aytish mumkinki, tarbiyachi (ustoz -muallim) bu maxsus tayyorgarlikni o'tagan va pedagogik faoliyat mutaxassis sifatida shug'ullanmayotgandir kishidir. Bu o'rinda mutaxassis so'ziga e'tibor qaratish zarur. Nomutaxassis sifatida pedagogik faoliyat bilan barcha shug'ullanmoqda, bu yerda faqat tarbiyachigina pedagogik faoliyatni qachon va qanday badarishni biladi. Pedagogik qonuniyatlarga muvofiq harakatlana oladi. Kabi burchining bajarilish sifatiga belgilangan tartibda javobgarlikni his etadi.

Tarbiyachi o'rnida turgan kishi barchasi uchun javobgar: u zukko va o'quvli u bilimli va ilimli. Har bir tarbiyachining kelajagiga o'sib kelayotgan avlodning jamiyat va davlatning taqdiriga javobgarlik hissi tarbiyachi unvonining tafsifini belgalydi. Tarbiyachining bugungi kim mehnati natijasi qanday bo'lsa ertaga jamiyat aynan. Shunday bo'ldiyu bunchalik katta ma'suliyat yukdangan faoliyat, turini har bir kishining va butun xalqning taqdirini hal etuvchi boshqa faoliyat turini tassavur etish murakkab jumboq, tarbiyachilik mehnati inson bajarayotgan eng murakkab mehnatlar sirasiga kiradi. Bu mehnatning murakkabligi nimada? Ular bu faoliyatning yuzaki tomonlariga tavsif beradilar xalos. Agar savolni quyidagicha qo'ysak – ko'pgina narsa o'z –o'zidan ayon bo'ladi. Savol esa qo'yidagicha: tarbiyachi boshqa odamlardan tarbiyachi emaslardan nimasi bilan farq qiladi. Faqat pedagogika oliy o'quv yurtini tugatganligi to'g'risidagi diplomi belgilanami?

Sinfda muhandisni taklif qilamiz. U bolalarlarga o'zining fanini tushuntirishni boshlaydi. Har qanday soha xodimi ham unday qiladi.

Aniqrog'i bunday tarbiyachi o'zining tarbiyachi bajargan narsalarni takrorladi tushuntiradi. Mashqlar bajaradi. Doskaga chiqaradi. Baholar qo'yadi va boshqalar. Bir qaraganda pedagogik jarayon amalga oshirmoqda.

Faqat bu bir qaraganda va shunday tuyulmoqda xalos haqiqiy tarbiyachi mehnatidan u tubdan farq qiladi obrazli qilib aytganda bolalarning maktab –makab o'yini maktabning o'zidan farq qilqonidek. Tarbiyachi qanday bajarishni biladi. Bu har doim birinchi darajasidir. Ko'nikma esa fanni bilishdan muhimroq. Matematikani albatta har qanday matematikani biluvchi kishi o'rgatishi mumkin. Hayotda esa ko'pgina matematika bilimdonlari ham yaxshi tarbiyachi bo'la olmagan.

Pedagogik vazifa –kasbiy bilim va malakalarni qo'llashga yo'naltirilgan faoliyat turidir. Albatta pedagogik bolalarni o'qitish o'rgatish tarbiyalash rivojlantirish va shakllantirishga yo'lantirilgandir. Bu vazifalarni badarishda tarbiyachi ko'plab aniq harakatlarni amalga oshirish zarur bo'ladi. Bularning barchasi ham tashqaridan qaraganda ko'rga ashlanavermaydi yoki boshqacha qilib aytganda – boshqa soha egalari bularning barchasini anglayvermaydi. Mavjud manbalarga tayanib pedagogik faoliyat sosida nima tashkil etishni aniqlashimiz mumkin. Shunday qilib tarbiyachining asosiy vazifasi ta'lim –tarbiya rivojlantirish va shakllantirish mumkin. Shunday qilib tarbiyachilik asosiy vazifasi –ta'lim –tarbiya rivojlanish va shakllanish jarayonini boshqarishdir.

Tarbiyachi bolalarni o'qitish ems o'qishga boshqarib turishi tarbiyalash emas tarbiya jarayoniga rahbarlik qilish uchun yaratilgan. Bu vazifani u qanchalik chuqur anglab etsa u o'z bolalariga shunchalik erkinlik tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash uchun sharoit yaratib bergan bo'ladi.

Tarbiyachilik qobiliyatini haqiqatdan ham yuqori darajada egallagan tarbiyachi ta'lim –tarbiya jarayonini go'yo chetdan kuzatib turgandek ko'rinadi aslida esa u bu jarayonni boshqarib beradi.

Buyuk grek faylasufi Suqrot o'sha davrlardayoq mutaxassis tarbiyachilarni “fikir akusherlari” deb nomlagan edi. Tayyor haqiqatni e'lon qilish emas balki bolalar ongida yangi fikr tug'ilishini ta'minlash zarur.

So'nggi nashrdan chiqqan pedagogik lo'g'at va boshqa manbalarda “menejment” atamasi uchramoqda, bu so'z ingliz tilidan olingan bo'lib jarayonini boshqarish san'ati ma'nosini anglatadi. Rivojlangan xoridiy davlatlarda tarbiyachi bajarayotgan barcha ishlarni o'zini esa munejer deb atashmoqda. Bular esa tarbiyachi mehnati mazmunini o'zgartirmaydi.

Tarbiyaning haqiqatda bajaradigan ishlarini tarbiyachi mehnatining o'ziga xos xususiyatlarini anglash uchun olimlar tomonidan o'nглаb modellar ishlab chiqilgan va amaliyotga tadbiiq etilgan. Olib borilgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha tarbiyachi ta'lim jarayonini qanchalik chuqur oqilona bilimli boshqarsa shunchalik xato kam va shunchalik katta natijalarga erishish mumkin.

Ta'lim –tarbiya jarayonini boshqarishdagi pedagogning birinchi vazifasi –maqsadni belgilanganlikdir. Maqsad esa pedagogik faoliyatda tayanch omildir u tarbiyachi va bolalarning umumiy mehnatini m'lum yo'nalishga boshqarib boradi. Bu esa o'z o'rnida kutilgan natijaga etaklaydi. Boshqarish jarayonining mohiyati ana shundan iboratki pedagogik jarayon ishtirokchilari harakatlarini muvofiqlashtirib turadi. Ta'lim jarayonini boshqarish avvalombor bolalar bilimiga asoslanadi, tarbiyachilarning tayyorlanganlik darajasi, imkoniyatlari tarbiyalanganliklari rivojlanliklari

kabilar. Bunga bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanganliklari aqliy va axaloqiy shakllanganlik darajalari sinf sharoiti va oila tarbiyasi va boshqa shu kabilar kiradi. Bularni ya'ni bu vazifalar tashxis qo'yish metodi orqali amalga oshiriladi. Bularni o'rganmasdan bilmasdan tarbiya maqsadlarini unga erishish, usullarini amalga oshirib bo'lmaydi. Insonni har tomonlama tarbiyalash uchun pedagogika insonni barcha munosabatlarida bilish lozim. Mana nima uchun tarbiyachi pedagog vaziyatlarni oldindan bashorat qilish metodlarini yuqori darajada egallagan bo'lishi zarur.

Tashxis metodi bilan oldindan bashorat (prognosis) qilish metodi uzviy qilish metodi bilan uzviy bog'liqdir. (Prognosis –grekcha so'z bo'lib “oldindan ko'ra bilish” ma'nosini anglatadi). Bu metodning mohiyati shundan iboratki, tarbiyachi va faoliyatining natijasini avvaldan ko'ra bilishi zarur va u shu bashoratga tayanib faoliyat yo'nalishlarini aniqlaydi, pedagogik samara imkoniyatlarini baholaydi. Oldindan ko'ra olmaydigan pedagog ko'zlangan maqsadga erishishda ko'p qiyinchiliklarga, muammolarga duch keladi.

Tashxis natijalarga erishib samarali bosharotga tayanib haqiqiy pedagog ta'lim-tarbiya faoliyati loyixasini tuzishga kirishadi. Tarbiyachining loyixalashtirish vazifasi mohiyati shundan iboratki, rejalashtirilayotgan faoliyat modelini yoratadi, rejani amalga oshirish usul va vositalarini tanlaydi. Maqsadga erishish bosqichlarini aniqlaydi, erishilgan natijalarni baholash shakl va turlarini tuzadi.

Keyingi amalga oshirish bosqichia tarbiyachi ma'lumot beruvchi, tashkil etuvchi, baholovchi va tuzatiuvchi vazifasini amalga oshiradi. Tarbiyachining tashkilotchilik qobiliyati tarbiyachilarning belgilangan

maqsad sari intilishini uyushtirishda va ular bilan hamkorlik qilishda namoyon bo'ladi. Hamkorlik qilish va bugungi ta'lim sharoitida mehnati tashkil etishning oqilona yo'lidir. Tarbiyachining ma'lumot berish vazifasi mohiyati shundan iboratki, tarbiyachi ta'lim oluvchilar uchun asosiy ma'lumot manbai hisoblanadi. Baholovchi, nazorat qiluvchi va tuzatuvchi kabi tarbiyachining vazifalari bir –biriga yaqin bo'lib (ko'p hollarda bir butun bo'lib) tarbiyachilar harakatini muvofiqlashtirib, ta'lim –tarbiya jarayonini rivojlantirish, ilhomlashtirish va bu jarayonga ma'lum o'zgartirishlar kiritib berishni ta'minlaydi. Tajriba tarbiyachilarga shu narsa ma'ulmki, majburlash va aqliy mehnatga zo'raki undash muvoffaqiyatga olib bormaydi. Buning o'rniga ko'pgina ma'lumotga ega tarbiyachilar bilan ishlashda aqliy faoliyatga mustaqil sho'ng'ib ketishni ta'minlovchi rag'bbat usullarini ishlab chiqish zarur. Ta'lim jarayonini nazorat qilish va baholashda nafaqat tarbiyachilarning erishgan muvaffaqiyatlarini aniqlash mumkin balki o'zlashtirmaslik sabablari, dars qoldirish sabablari ayon bo'lib qoladi. To'plagan ma'ulmotlar jarayon oqimiga tuzatishlar kiritish boshqa "turtki" beruvchi vositalaridan foydalanish samaralarining usullarni qo'llash imkonini beradi. Va nihoyat tarbiyachi har qanday pedagogik loyihaning yakunlovchi bosqichida an'anaviy vazifani bajaradi, ya'ni yakunlagan ishni taxlil qiladi, qanday natijaga erishildi nima uchun blegilangan maqsadga to'liq erishilmadi, buning sababi nimada keyngi ishlarda qanday qilib bulardan holi bo'lish mumkin va hakozi. Tarbiyachi tomonidan bajaraladigan vazifalarning ko'pligi uning kasbida boshqa ko'plab boshqa mutaxassisliklar elementlaridan foydalanishni taqozo etadi, aktiyorlik, rejisyorlik menedjerlik, tadqiqotchilik kabi.

Bevosita o'zining kasbiy vazifalardan tashqari tarbiyachi jamoatchilik fuqarolik va oila vazifalarni ham bajarish mumkin.

Inson o'zini tanigandan bayon tarbiyachi mavjud. U bor vaquyosh nurini sochib tursa u bo'ladi. Yer yuzida yoshayotgan har bir inson albatta tarbiyachi qo'lida taxsil olgan.

“Tarbiyachini xudoni sevgandek sev” – shunday buyruq bergan ota o'g'lini maktabga yera turib. Qadimgi yegipet popirusniklariga yozilgan ushbu murodaat 25ming yildan saqlanib kelinmoqda.

Qadim zamonlardanoq quyidagi hayotiy haqiqat va qonuniyat sifatida tan olingan:

- qanday tarbiyachi –shunday jamiyat qayerda yaxshi maktab a tarbiyachi bo'lsa, o'sha yerda insoniyat sevilizasiyasi rivojlangan, gullab – yashnagan tarbiyachi roli inkor qilingan joyda tarqqiyotning aksni kzramiz, davlatning inqirozga uchrashi, ma'naviy yemirilishi va hakoza.

Tarixda shunday insonlar yashab o'tganki, ularning insoniyat tarixi oldidagi xizmatlarini o'lchab kam, baholab ham bo'lmaydi. Tarbiyachi tufayli butun borliqni va o'z –o'zimizni anglamadikmi?

Tarbiyachi –tabib, Ibn Sino odamlarga kasallik va shifasini ko'rsatmadimi? Tarbiyachi –olim Siabkovskiy kishilarga samoga yo'l ochmadimi? Suqrot va Beruniylar butun insoniyatga tarbiyachilik qilmadimi? Bu o'rinda taniqli faylasuf Bizmark so'zini esga olish kifoya: “Nemes xalqini nemes xalq tarbiyachisi tarbiyalaydi”.

Sharq uyg'onish davrida tarbiyachiga nisbatan talablar umulashtirilgan va niqlashtirilgan. Har bir tarbiyachi va faoliyatini boshlashdan avval kasbiy talablarga javob berishi zarur hisoblanadi.

XVII –asrning boshlarida tarbiyachi kasbiga talablar ishlab chiqildi va ular xonuzgacha o'z ahamiyatini yoqotgan emas. Ya.A.Komenskiyning ta'kidlashicha tarbiyachilikning asosiy beligisi shundan iboratki, u o'zining yuqori darajadagi axloqiyligi kishlarga muhabbati, bilimi mehnatsevarligi va boshqa sifatlari bilan tarbiyachiga namuna bo'lsin va namuna ko'rsatib ularda insoniylikni tarbiyalasin.

Tarbiyachi andoza bo'lsin: oddiylik ovqat yeyishda va kiyinishda, faoliyatda tetiklik va mehnatsevarlik, hatti –harakatlarda jiddiylik va yaxshi axloq, nutqda –muloqot madaniyati va sukut saqlash.

Tarbiyachilik kasbiga yalqovlik, faoliyatsizlik passivlik butunlay yod o'z tarbiyalaridan bu kabi unisrlarni bartaraf qilmoqchi bo'lgan tarbiyachi avvalambor o'zi bu unsurlardan qutulmog'i lozim.

Ya.A.Komenskiyning talablaridan yana biri tarbiyachi bolalarga e'tiborli bo'lishi, ularga xayrixox va muloyim muomalada bo'lishi zarur. Tarbiyailarni osvuq munosabat bilan o'zidan uzoqlashtirmasan, aksincha ularga otalarcha mehr ko'rsatib mehnat qilishga undashi lozim. Tarbiyailarni yengil va quvnoq o'qitishi kerak, shunday o'qitish kerakki, bolalar bilimni maroqli va zavqli o'zlashtirsinar. Bilimni so'zlash, urush majburlash orqali singdirib bo'lmaydi.

Buyuk rus tarbiyachi K.D.Ushinskiy tarbiyachini “yosh qalb uchun yoqimli quyosh nuri”ga qiyoslagan. Olim tarbiyachilikni chuqur va keng qamrovli bilimsiz tasavvur eta olmagan. Ammo birgina bilim ozlik qiladi. Mustahkam e'tiqod, ham tarbiyachi uchun zarur fazilat. Usiz haqiqiy tarbiyachi bo'lish mumkin emas. Har qanday dastur, har qanaqangi metodlar, qanchalik ular yaxshi bo'lishidan qat'iy nazar tarbiyachi e'tiqodiga

aylanmasa haqiqatda hych qanday kuchga ega bo'lmagan o'lik xarflar kabi.

Tarbiyachi shaxsiga qo'yiladigan talablar –bu pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshiruvchi kasbiy sifatlar tizimidir. Avvaloambor shuni e'tiborga olish kerakki, amaliy pedagogik faoliyatning teng yormi mavjud texnologiyalardan oqilona foydalanishdir. Uning ikkinchi yormi esa san'atdir. Shuning uchun mutaxassis tarbiyachi ga qo'yiladigan birinchi talab pedagogik qobiliyatlarning mavjudligidir. Bu o'rinda savol tug'iladi –maxsus pedagogik qobiliyatlar mavjudmi? Tadqiqot olib borayotgan olimlar bularning mavjudligini e'tirof etishmoqda.

Ayni kunlarda pedagogik qobiliyatlar masalasi qizg'in o'rganilmoqda. Pedagogik qobiliyatlar –bu bolalar bilan ishlash, bolalarlarga muhabbat, bolalar bilan muloqotdan zavqlana olish kabilarni ifodalovchi layoqat bo'lib, tarbiyachi shaxsning kasbiy sifatlardir. Quyidagi pedagogik qobiliyat turlari aniqlangan.

1. Tashkilotchilik qobiliyati – bu tarbiyachi ning bolalarlarni jipslashtirish, band qilish, vazifalarni oqilona taqsimlash, ishni rejalashtirish, bajarilganlarga yakun yasash, mehnat qilishga ilhomlashtirish kabilarda o'z ifodasini topadi.

2. Didaktik qobiliyatlar –o'quv materialni tanlash va tayyorlashdagi aniq ma'lumotlar mavjudligi, mashg'ulot mohiyatini ko'rgazmali, jihozlangan bolalarlar yoshiga mos ravishda aniq, ifodali, ishonarli va izchillikda yetkazib berishda bolalarlarni qiziqтира olish va boshqalarda namoyon bo'ladigan qobiliyatdir.

3. Perseptiv kuzatuvchanlik qobiliyati –bu qobiliyatlar bolalarlar ichki dunyosiga kira olish, ularning hissiy holatlarini obyektiv baholashi qiziquvchanlik, poriskonhotirlik, faollik yoki passivliklarni ko'ra bilish, seza bilish bilan harekterlanadi.

4. Kommunikativ qobiliyat –bu qobiliyatlar pedagogik nuqtai nazarda maqsadga muvofiq bolalarlar, ularning ota –onalari, hamkasblar, ta'lim muassasi rahbariyati aloqa o'rnatishda namoyon bo'ladi.

5. Obro' –e'tibor qazonish qobiliyati –bu bolalarlarga bevosita emosional –irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu osnoda obro' qozonishdir. Tarbiyachi obro' –e'tiborga did bilan kiyinishi va chiroyli gapirishi bilan erishmaydi, balki tarbiyachi haqiqiy hurmatga o'z fanini yaxshi bilishi, mehribonligi, samimiyligi, mehnatsevarligi pedagogik takt va nazokatga ega ekanligi bilan erishdi. Bolalarlar o'z ustozlarini dildan yaxshi ko'rishadi.

6. Tadqiqotchilik qobiliyati – bu qobiliyatlar tarbiyachi ning pedagogik vaziyat va turli xil jarayonlarni anglab yetishi va to'g'ri baholay bilishlarida namoyon bo'ladi.

7. Diqqatni taqsimla olish qobiliyati. Bu qobiliyat tarbiyachi uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyatli tarbiyachi darsini bayon qilish mazmunini va shaklini diqqat bilan nazorat qiladi. Shu bilan birga u barcha bolalarlarni kuzatadi. Tashxis zo'riqish xushyorlik alomatlarini sezib turadi.

8. Nutq qobiliyati. Bu tarbiyachi ning nutq yordamida imo ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq, ravon ifodalash qobiliyatlaridir. Tarbiyachi ning nutqi darsda hamma bolalarlarga qaratilgan bo'ladi. Tarbiyachi yangi saboqni tushuntirayotgan, bolalar javobini tahlil qilayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ishonch kuchi, o'zi gapirayotgan

narsaga qiziqqarligi bilan, hissiyotlilik bilan ajratib turadi. Fikrning irodasi bolalarlar uchun aniq, sodda tushunarli bo'ladi. Bolalarlarning yaxshi o'zlashtirishlari uchun o'rtacha tezlikdagi nutq yaxshi samara beradi. Bolalarning zaif ovozi yomon ishtiladi. O'rtiqcha takrorlanadigan fikr va imo –ishoralar kishining g'ashini keltiradi. Bularning barchasi nutq etikasi e'tiborini qaratishni talab etadi.

9. Tushuntira olish qobiliyati –bu o'quv materialini bolalarlarga tushunarli qilib bayon etish, tinglovchilarga mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. Tarbiyachi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olish, qiyin narsalarni oson, murakkab narsalarni oddiy, noaniq narsani aniq, tushunarli oddiy, noaniq narsani aniq, tushunarli qilib bolalarlarga yetkaza olishi zarur.

Tarbiyachi faoliyatida yuqorida sanab o'tilgan pedagogik qobiliyatlarning barchasi birdek zarurmi? Tadqiqot natijasiga ko'ra yo'q. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu qobiliyatlar “muhim” va “yordamchi” lariga bo'linadi.

Pedagogik faoliyat bilan, albatta, bu kasbga qiziqqan qobiliyatli va iste'dodli kishilar shug'ullanishi maqsadga muvofiq. Pedagogik qobiliyatlarni pedagog kasbini ular xali kasbiy sifatni belgilovchi asosiy rolni o'ynamaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqchdaki, kasbiy iste'dodga ega bo'lgan ko'plab tarbiyachi lik kasbini tanlaganlar bolalar bo'la olmaganlar va aksincha daslab kam qobiliyatli ko'ringan yosh mutaxassislar pedagogik qobiliyatning yuqori darajalarini egallaganlar. Tarbiyachi –bu har doim buyuk mehnatkashdir.

Shuning uchun tarbiyachi ning muhim kasbiy sifatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin. Mehnatsevarlik maqsadga intiluvchanlik, tashkilotchilik, o'z kasbiy darajasini tizimli va rejali oshirib borishga intilish va boshqalar.

Bu talablar orqali pedagog ishlab chiqarish tizimidagi o'z burchini bajaruvchi xizmatchidir.

Ayniqsa bugungi kunda, bozor iqtisodiyoti barcha tizimga chuqur kirib borayotgan bir paytda, o'zaro raqobat kun sayin keng quloq yozayotgan bir davrda tarbiyachi ning umuminsoniy fao'iatlari yanada muhim rol o'ynamoqda. Tarbiyachi ning umuminsoniy fazilatlari ta'lim –tarbiya jarayonida sog'lom va o'zaro hurmatga asoslangan, munosabatining tarkib toptirishiga xizmat qiladi. O'qituvchining bu fazilatlariga quyidagilarni kiritish mumkin. Isnoniylik, yaxshilik, chidamlilik, tartiblilik, rostgo'ylik, burch xissi, haqqoniylik, hissiy muvojanat, xayrixoxlik, kamtarlik, vatanparvarlik, e'tiborlilik, madaniyatlilik va boshqalar.

2.BOB. TARBIYACHI QOBILIYATINI

SHAKLLANTIRISHUVCHI UMUM PEDAGOG

ASOSLAR.

2.1. Tarbiyachi ning kasbiy solohiyati.

Endi tarbiyachi ning kasbiy salohiyati haqida ikki og'iz so'z.

Kasbiy salohiyati (imkoniyat. Kech qobiliyat) tarbiyachi kasbining bosh tavsifidir. Bu tabiatdan berilgan va ottirilgan sifatlar tizimi jamoasi bo'lib, ta'lim – tarbiya jarayonining talab darajasida o'tilishini ta'minlaydigan omildir. Boshqacha qilib aytganda O'.K.S maqsadni aniqlash va unga erishish imkoniyatlarini yaratadi. Uni formula shaklda quyidagicha aks ettirish mumkin.

$$O'KS = TQ+KT+LG$$

bu yerda

O'KS – tarbiyachi ning kasbiy salohiyati

TQ- tug'ma qobiliyat

KT = kasbiy tayyorgarlik, bu oliy ta'lim muassasida maxsus mashg'ulotlarda o'zlashtirladi.

AT- amaliy faoliyat, ish jarayonida tajriba sinovlar natijasida erishiladi.

Tarbiyachi ning kasbiy salohiyati ko'p qirrali, maxsus tayyorgarlikni talab etadigan uzoq muddatli jarayon bo'lishi bilan birga, tarbiyachi ning o'zidan ham faollikni, jonbozlikni talab qiladi.

Tarbiyachi ning kasbiy salohiyati tarkibiy qismlarini quyidagi jadvalga joylashtirish mumkin.

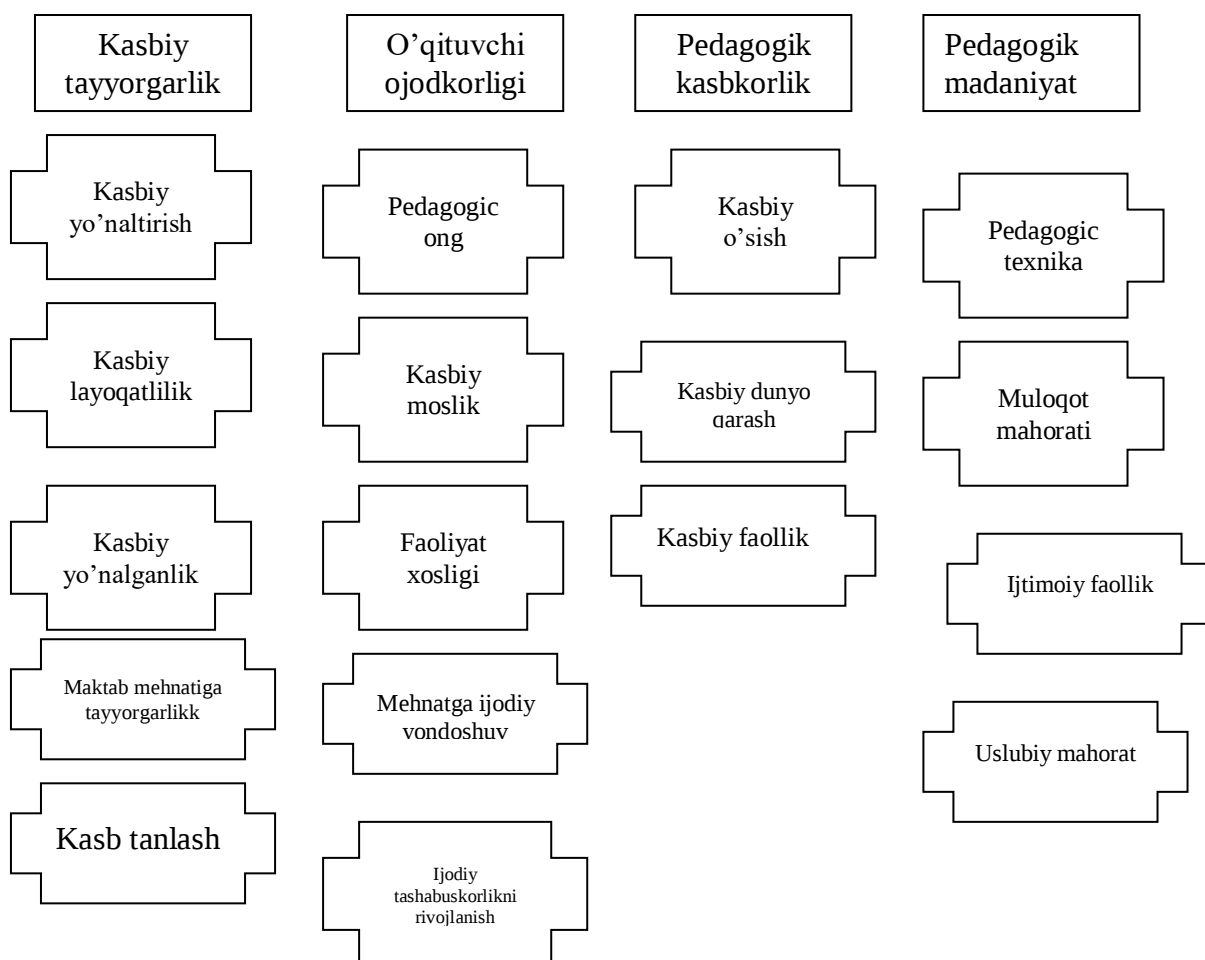
Guvohlik beruvchi tariz.

Barchamiz tarbiyachi qo'ldan o'tganmiz. Ona va tarbiyachi qo'ldan mehribonroq qo'l yo'q.

Ammo ona ba'zan onaga bo'lishi mumkin. Ba'zan talabdan rahmdillik so'raymiz. Qanchalar o'g'il bag'ridosh tarbiyachi lar haqida yozish, ularning pedagogik ekaani qo'pol buzishganlari haqidagi. Og'ir ammo bag'ridosh va bemehr tarbiyachi qo'lida baxtini yo'qotgan, umidsizlikka tushgan baxtsiz bechoralar bu haqda yozishga majbur qiladi.

Tarbiyachi larga bunday munosabat ham emas.

Tarbiyachi kasbiy salohiyati tarkibi.

Tarbiyachi ning kasbiy salohiyatiga pedagogik professionalizm tushunchasi yaqinroq. Olimlar professionalizmni ko'proq pedagogik jarayon oqimiga tegishli qabiliyatlarda kuzatishga odatlanganlar. Tarbiyachi professionalizmni konkret vaziyat, sharoit va sabablar ko'rsatadi. Boshqacha qilib aytganda, professionalizm kasbga xos fikrlash va harakatlanish malakalaridir.

2.2. Pedagogik maqsadga yo'nalganlik va tarbiyachi ning tashqi qiyofasi

Tarbiyachi ning tashqi qiyofasi qator estetik talablarga javob bermog'i lozim. O'z tashqi qiyofasiga e'tiborsizlik bilan qarash yoki haddan ziyod orastalikka berilish tarbiyachi uchun mumkin emas. Tarbiyachi ning tashqi qiyofasi bolalarlarga ta'sir etishning pedagogik vosita sifatida qarashi lozim. Tarbiyachi qobiliyatini tadqiq qilayotgan olimlarning xulosalariga ko'ra tarbiyachi ning tashqi qiyofasi uning uchki kuchini o'zini erkin tutayotganligini ko'rsatib turadi.

Tarbiyachi ning tashqi qiyofasi ma'nodorligi uning bolalariga qanchalik samimiylik bilan boqishda harakatlarning tabiiy ixchamligida, qo'l va yuz harakatlarining ma'noli va maqsadligida, sinf boylab yurishida o'z aksini topadi. O'qituvichning har bir hatti –harakati o'ziga ishonchdan belgi beradi.

Hissiy muvozanatni boshqarish. Tarbiyachi lar oldida chiqish qilish tarbiyachi muskullarining zo'riqishiga o'ziga ishonqiramaslik, qo'rquv ikkilanish kabi hissiyotlarni o'z boshidan kechiradi. Bolalarlar tarbiyachi ning hamma hatti harakatini, ovozini, gapirishini, fikrlashini, o'zini tuta bilishini diqqat bilan kuzatadilar. Bularning barchasi tarbiyachi dan dars mashg'ulotlariga, chiqish qilishiga jiddiy tayyorgarlik ko'rishni, o'z ruhiy holatini boshqara olishni talab etadi.

Dars mashg'ulotlariga kirish oldidan o'zidan qo'rqish, hayajon sezayotgan tarbiyachi darsdan oldin maxsus ruhiy mashqlarni bajarishi kerak bo'ladi. Bu tarbiyachi da jismoniy va ruhiy zo'riqishni bartaraf etadi. Buning uchun tarbiyachi o'zini yengil his etib, muskullarni o'z holiga qo'yib,

yoqimli dam olishni his etmog'i lozim. Shundan so'ng o'zini dars mashg'ulotlarida his etib, quyidagi formula shaklidagi gaplarni takrorlashi lozim.

Men xotirjamman, men o'zimni yaxshi xis etayapman. Dars mashg'ulotlarini yaxshi olib borayapman. Darsga yaxshi tayyorlanganman, o'zimni yaxshi boshqarayapman. Menga o'z ichim yoqadi. Men –tarbiyachi man.

Ammo bu mashqlardan tezda natija kutib bo'lmaydi. Buning uchun tizinga va doimiy shug'llanish lozim. Qomat –go'zallik, ma'noli tashqi qiyofa tarbiyachi qomatiga, uning ta'sirchanligiga yordam beradi. Qomati bu filgan kuchsiz odimlagan kishi atrofdagilarda kuchli taassurot qoldirmaydi.

Ohista odimlash, oldinga egilgan bosh, yalqov harakatlanayotgan qo'llar kishining ichki zaifligidan, o'ziga ishonchsizligidan darak beradi.

To'g'ri va go'zal qomatga sport mashg'ulotlari orqali maxsus mashqlar bajarish orqali erishish mumkin.

Qomat go'zalligiga salbiy odatlar ziddir, bir joyda qimillab turish gavda og'irligini u yoqdan bu yoqqa almashtirish, stulning tepa qismiga suyanib turish kabilar.

Harakatlar har doim yig'ii oddiy va erkin bo'lmog'i lozim. Tarbiyachi o'zining hatti –harakatini boshqara bilishi, o'z hatti –harakatlariga tashqaridan, bolalarlar ko'zi bilan qarashga harakat qilmog'i lozim.

Yuz harakatlari.

Mimika –yuz muskullari harakati orqali o'zi his –tuyg'ulari, sezgilari va kayfiyatini ifodalash san'atidiryu ba'zan so'zlarga qaraganda yuz ifodalari va nigoh bolalarlarga kuchliroq ta'sir etadi.

Yuz ifodasi nutq xarakteriga va bildirayotgan munosabatga xos bo'lishi lozim. Tarbiyachi yuzi, uning tashqi qiyofasi singari o'ziga ishonchni, xayrixoxlikni, quvonchni –norozilik kabi ko'rinishlarni variantlarda ifodalash lozim.

O'qiuvchi nigohi bolalarlarga qaratilgan bo'lib, o'zaro aloqaga xayrixoxlikni ifodalasin.

Pantomimika –bu gavda, qo'l va ayoq harakatlaridir. Bular nutqning muhim joylarini ajratib ko'rsatishda yordam beradi.

Diqqat bilan dasr berayotgan tarbiyachi ni kuzating. Uning boshi, qo'llari va butun gavdasi harakatda. Qo'l harakatlari bolalarlarning qabul qilishiga yordam berishi yoki halaqit qilishi mumkin.

O'qiuvchi harakatlari maqsadli va yig'ib bo'lmog'i dars mashg'ulotining asosiy g'oyasi va sezgini kuchaytiradi. Qo'l harakatlari chizg'ili va ruhiy holatlarga bo'linadi. Chizg'ili arakatlar unchalik muhim bo'lmasada, amaliyota ko'p uchraydi, muhg'imrog'i ruhiy harakatlar. Ular tuyg'uni ifodalashga yordam beradi. Masalan, "Markahama qiling" deyishimizda qo'l kafti yuqoriga ochilgan holatda ko'krak yoniga keladi.

Tarbiyachi nng kiyinishi:

Bolalarlardan tozalikni va ozodalikni talab qilib bo'lmaydi, agar tarbiyachi dazmllanmagan kastyumda, sochi taralmagan holatda turgan bo'la. Tarbiyachi ning kiyimiga asosiy talab jiddiylik, ortiqcha narsalarning yo'qligi yaxshi did. Bolalarlar o'z rahbarlarida ham tashqi, ham ichki go'zallik uyg'unligini va tarbiyachi ning estetik jihatdan namuna bo'la oladiganini qadrlaydi.

Tarbiyachi mana shunga intilmog'i lozim. Demak tarbiyachi nimalarga e'tibor bermog'i lozim. Mana ular quyidagilar:

A) Qomatda – Qomat egilmaganmi? Qomat turishi tabiymi? Qanday turibdi? Qanday o'tiribdi?

B) Mimikida –Suhbatdoshiga qaray olayaptimi? Sinfgachi? Yuzidan o'ziga ishonch sezilayaptimi? U esa mimmiymi?

V) Pantomimika – Qo'l harakatlari chegaralaganmi? Qanchalik majburiy harakatlarni amalga oshirmoqda. Harakatlar haddan ziyod emasmi? Kitobni qanday varaqlamoqda?

Pedagogning darsdagi qobiliyati.

Bugungi kun pedagogikasi asosli ravishda shuni ta'kidlaydiki, ta'lim tarbiya sifati bu avvalambor dars sifatiga bog'liq. Faqat dars mashg'ulotlari pedagogik jarayonni oqimini boshqarib turadi.

Kim mohir tarbiyachi bo'lishni xoxlamaydi? Qaysi tarbiyachi darslarining samarali, qiziqarli bo'lishini xoxlamaydi? Bu juda katta jarayon. Shuning uchun dars mashg'ulotlariga tayyorlanishning ma'lum bir texnologik tomonlariga to'xtalib o'tamiz.

Darsning maqsadi va vazifalari:

Tarbiyachi qobiliyati birinchi o'rinda uning dars mashg'ulotlariga qanday tayyorgarlik ko'rganligiga bog'liq. U muntazam va tizimli, maqsadli, o'z bilimini oshirib borishi lozim.

Darsning tarbiyaviy maqsadi –asosan bolalarlarda keng dunyoqarashni shakllantirish bolalarlarni ijtimoiy –siyosiy voqyealardan xabardor qilish, vatanparvarlik, jamoa xissi va munosabatlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Darsning ta'limiy vazifasi –bolalarni o'quv dasturi talablari doirasida ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish ishlarini amalga oshiradi.

Darsning rivojlantiruvchi vazifasi –bolalarda o'rganilayotgan materialning mohiyatini, eng muhim joylarini ajralib ola bilish ko'nikmalarini shakllantirish, nutqni rivojlantirish, dars o'zlashtirishdagi quyinchiliklarni yengishga o'rgatish.

Dars strukturasi va tayyorlanish.

Zamonaviy dars mashg'ulotlarini tashkil etishning asosiy qoidalari:

- maqsadni aniqlash;
- o'quv materialini mazmunini taxlil qilish;
- ta'limning mazmunini shakllantirish;
- ta'limning eng qulay metod va uslublarini tanlash;
- tarbiyachi va bolalarning o'zaro hamkorligini aniq tashkil etish;
- dars turi va strukturasi tanlash.

Yosh bolalarda dars strukturasi aniqlab olish ma'lum quyinchiliklarni vujudga keltiradi. Dars strukturasi –bu asosiy dars elementlarining ketma –ketligi va o'zaro aloqadorligini ta'minlashdir. Darsga tayyorlanishda quyidagi tartibga rioya qilish lozim:

- mavzuni dastur talabidan kengroq chuqurroq anglash;
- mavzu kiritilgan bo'limni takrorlash;
- dars jarayonini xayolan tasavvur eting qanday natijalarga erishmoqchisiz;
- ushbu mavzuni shu sinfga tushuntirish uchun eng samarali metodni tanlang;

- darslik va ko'rgazmali qurollar tayyorlang, mavjud bo'lsa ular ichidan zarurlarini tanlang;
- ovoz chiqarib darsning asosiy elementlarini takrorlang;
- o'ziningzdan so'rang.

Siz darsga tayyormisiz?

Yuqorida qayd etilgan darsga tayyorlanish qoidasi o'zini oqlagan. Bu jarayonda dars dunyoga kelayapti. Darsning dunyoga kelishi –bu katta ijodiy mehnat. Aynan mana shunga bog'liq dars mashg'ulotining natijasi.

Darsning qiziqarli bo'lishini ta'minlash.

Dars samaradorligini bolalarlarning aqliy mehnatni boshqarishni ta'minlaydi. Bolalarlarni boshqarishning asosiy sharti o'quv predmetini bolalarlarga qiziqarli yetkazio'da. Chunki qiziqish, olimlarning aniqlashicha, psixik jarayonlarga (tunish diqqati xotira) ijodiy ta'sir etadi.

Qanday qilib bolalarlarda darsga qiziqish uyg'otish mumkin? Bu o'rinda quyidagilarni kiritish mumkin.

1. O'quv faniga qiziqish uyg'otish, o'rganiladigan masalani muammoli qo'yish orqali amalga oshiriladi.
2. Aqliy mehnat, boshqa mehnatlar kabi shundagina qiziqarlilik, qachonki u turli shakllda bo'lsa.
3. Qiziqish uyg'otish uchun o'rganilayotgan fanning zarurligini, ko'rsata bilish.
4. Yangi o'rganilayotgan material oldin o'rganilsa u bolalarda shunchalik qiziqishni uyg'otadi.
5. Yangi mavzuning juda yengil yoki o'ta og'ir tushuntirilishi bolalarlarda qiziqish uyg'otmaydi.

6. Bolalarlarning ishi qanchalik tez tekshirib va baholab borilsa, ularga ish shunchalik qiziqarli.
7. O'quv materialning aniqligi, hissiyotlilik.
8. Sinf o'quvchlarida dars mashg'ulotlari maydonida o'rganilayotgan materialga qiziqish bo'lsa ta'lim metodini o'zgartirgan ma'qul.
9. O'rganilayotgan mavzuni ijtimoiy hayot bilan bog'lash.
10. Darsda har doim hamma narsa qiziqarli yoki o'ziga nayob jalb qiluvchi bo'lavermaydi.

Uyga vazifa

Uyga vazifa mustaqil bajarilishi bilan birga, pedagogik jarayonining uzliksiz davomidir. Uyg'a vazifaning harakatchanligini ta'minlovchi omillardan yana "biri –tarbiyachi ning muntazaam tekshirib borishidir.

Yoki tarbiyachi shuni yodda tutishi lozimki uyga vazifaning doimiy ravishda tekshirilmasligi bolalarlarda yalqovlikka shakllantiradi, natijada ular har doim ham topshiriqlar bajaraverilmaydi.

"Tarbiyachi ning darsdagi pedagogik madaniyati "o'rgatmoq –bu ikki karra o'rganilmoqdir" – degan fikr quloqqa tez –tez chalinadi.

Qachonki tarbiyachi o'z fanini mukammal egallasagina va faqat shu shart bilangina u ma'lum darajada dars o'tish qobiliyatiga bolalarning hurmatiga o'z bolalarlariga yanada kuchliroq tarbiyaviy ta'sir etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Dars har qanday ta'lim –tarbiya jarayoni kabi siyosiy elementlarni o'z ichiga oladi. Darsda tarbiyachi o'zining va bolalarning dunyoga munosabatini siyosiy mafkura bilan uyg'unlashtirib beradi.

O'rta va yuqori sinflar dars mashg'ulotlariga kirib boshlagan yosh tarbiyachi bolalarning nimalar bilan bandligini, kimlarning yoqligini "qosib ketganlarning" mavjudligiga alohida e'tibor berishi lozim.

Avvalombor tarbiyachi har bir darsning, hatto bir xil mavzu turli sinfda o'rganilsada, ijodiy jarayon bo'lishiga intilishi zarur. Buning uchun fantaziyaga erk berib, dars metod va shaklini o'zgartirib, boshqa fakt va dalillarni keltirib, yangi –yangi ma'lumotlarni, kiritib, ohangni o'zgartirib borishi tavsiya etiladi.

Tarbiyachi har bir sinfning o'ziga ros xususiyatlarni bilishi, fikrlash tezligini e'tiborga olishi tayyorgarligini, xarakter qirralarini hisobga olishi zarur.

Tarbiyachi ning bolalarlarga talabi.

Bolalarlarga talablar juda ko'plab qo'yiladi. Turli xil darslar kuzatilib, oddiy hisob –kitob qilinganda bir dars davomida 4-5 daqiqa ichida, bolalarlarga 100 larcha talab qo'yiladi.

Talab qilishni qanday o'rganish kerak? Ehtimol buning uchun tajribali tarbiyachi larning darslarini kuzatish lozimdir? Albatta, bu siz ishni amalga oshirib bo'lmaydi. Ammo bundan savol talab xususiyatlarini, talab xarakterlarini o'rganib olish zarur. Bolalarlarga nisbatan qo'yilayotgan talabning turlari aniqlashda pedagogik vaziyat muhim omil bo'lib xizmat va oxiriga yetkazilishidir.

Xissiy faollikni shakllantirish

Bolalar dars jarayonida namfaqat o'quv predmetini faol o'zlashtiradi, balki va o'rganilayotgan narsaga o'zining turlicha munosabatlarini bildirib boradi. Ba'zi voqyealar uni hayojonga solsa, boshqalarga u befarq biron

narsa unga yoqishi yoki yoqmasligi mumkin, ba'zi tarbiyachi larni yoqtirsa ba'zilarni yoqtirmaydi.

Psixologlarning aniqlashlaricha ijobiy tuyg'ular insonda buyuk yaratuvchanlik va ilg'omlantiruvchi kuchlarni uyg'otadi. Dadiktika esa zerikish ta'limning ashaddiy dushmani ekanligini isbotladi.

Boshqacha qilib aytganda inson xissiyotsiz haqiatni izlay olmaydi, bolalar esa ta'limni o'zlashtira olmaydi.

Qanday iqlib, hissiy faollikni ushlab turish mumkin? Birinchidan, tajribali tarbiyachi lar hissiy faollaikni yuzaga keltirish uchun dars mashg'ulotni boshlashdan oldin mavzuga oid qiziqarli ma'lumot berish usulidan foydalanidalar.

Miols uchun: tarix tarbiyachi si dars oldidan quyidagi ma'lumotlarni berdi: yer sayyoramizda bugungi kungacha 14517 ta katta –kichik urushlar bo'lib o'tgan 3 million 6 ta yumshan.

Bu urushga ketgan harakatlarni oldinga almashtirsa ekvator boylab yer sharini 8 metr qalinlikdagi va 10 km ennilikdagi oltin lenta bilan bog'lash mumkin.

Ikkinchidan mashg'lot davomida qiziqarli ma'lumotlarni, xususan taniqli olimlarning hayoti va faoliyati bilan bog'liq bolalarlarga inson aqli nimalarga qadirligini va intilsa erishish mumkinligini ko'rsatish mumkin.

2.3. Pedagogik texnika tarbiyachi qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida.

“Mutlaqo to’g’ri bo’lgan hech qanday pedagogik tadbirni yoki sistemani o’rgatish mumkin emas. Hozirgi diqqat hozirgi bosqich sharoitlari va talablaridan kelib chiqmaydigan har qanday qotib qolgan qoida xamisha noto’g’ri qoida bo’ladi” –deb yozgan edi. A.S.Makarenko, A.M.Gorkiyga yo’llagan maktubida.

Pedagogik san’at vaziyat bilan bog’liq. Bu yerda har gal hamma narsa qo’yo yangidan sodir bo’lganday tuyuladi. Binobarin kishi o’zining har bir qadamini oldindan ko’rishi, rejalashtirishi amalda mumkin bo’lmaydi.

Pedagogik mehnati –bu behad izlanish va azab –uqubatli kechinmalar ilhom va betakror nurlanish oni, ko’pdan ko’p kundalik ishlar xafsalasi pir bo’lishi va bolalar bilan birgalikda boshdan kechirilgan quvonchdan qanoat hosil qilishdir. Pedagogik san’at bu qandaydir qo’l bilan tutib bo’lmaydigan, fazm –farosat bilan amalga oshiriladigan narsadir degan taassurot qoldiradi.

K.S.Stanistavskiy aktyorning faoliyatini taxlil qilib shunday degan edi. “Nima qilmoq kerak? Miyaning maxsuli “qanday qilish kerak? Beixtiyor bilan bilmas odatdagi narsaning maxsuslidir. Bundan shunday savol tug’iladi. Xo’sh bu bextiyor bilan bilmas odatdagi narsaning chuqur ma’noli sanasi.

Nimadan iborat?” aktyorning sistema ravishda o’z ustida ishlashidan boshqa narsa emas bu narsa keyin san’atning buyuk in’omi deb ataladi.

Har qanday ijodkorlik. Buning ustiga pedagogik ijodkorlik quruq joyda faqat hissiy reaksiyalar asosida boshlanishi mumkin emas.

Tarbiya san’atida o’zining pedagogik texnikasi “bir qolipdagi” mehnat madaniyati, borki, ularni bilib olish zarur. Pedagog kadrlarni tayyorlash va

ularning malakasini oshirishning butun sistemasi ana shuni bilib olishga qaratilishi kerak. Biroq hali hych kim oliy o'quv yurtiga o'qib yoki tarbiyachilar malakasini oshirish kursini tomonlagandan keyin usta pedagog bo'lib qolmagan. Pedagogik mehnat ustalari maktabda vujudga keladi, bolalar bilan muomilada tarbiyalanadi.

Xo'sh pedagog qobiliyat nima va nimalardan tashkil topadi? Bu faxm farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy tarbiyachi qiyinchiliklarini yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, bolalar qalbining qandayligini his qilish qobiliyati ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashish, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy taxlil, xayol va fantoziyaga bo'lgan qobiliyat mujassamdir.

Pedagogik qobiliyat va texnikasi

“Mutlaqo to'g'ri bo'lgan hych qanday pedagogik tadbirni yoki sistemasi o'rganish mumkin emas. Hozirgi daqiqa hozirgi bosqich sharoitlari va talablaridan kelib chiqmaydigan har qanday qotib qolgan qoida hamisha noto'g'ri qoida bo'ladi” – deb yozgan edi. A.S.Makarenko, A.M.Gorkiyga yo'llagan maktubida.

Pedagogik san'at vaziyat bilan bog'liq. Bu yerda har gal hamma narsa go'yo yangidan sodir bo'lganday tuyuladi. Binobarin, kishi o'zining har bir qadamini oldindan ko'rishi, rejalashtirishi amalda mumkin bo'lmaydi.

Pedagogning mehnati –bu behad izlanish va azob –uqubatli kechinmalar ilhom va betakror nurlanish oni, ko'pdan ko'p kundalik ishlar, xafsalasi pil bo'lish va bolalar bilan birgalikda boshdan kechirilgan quovnchdan qanoat hosil qilishdir. Pedagogik san'at bu qandaydir qo'l bilan

tutib bo'lmaydigan faham –farosat bilan amalga oshiriladigan narsadir, degan taa'ssurot qoldiradi.

K.S.Stanislavskiy aktyorning qaoliyatini taxlil qilib shunday degan edi. “Nima qilmoq kerak? Miyaning maxsuli “qanday qilish kerak? “ beixtiyor, bilar bilmas odatdagi narsaning maxsulidir. Bundan shunday savol tug'iladi. Xo'sh bu “beixtiyor bilar bilmas odatdagi narsa”ning chuqur ma'noli sohasi faxm –farosat bilan bir qatorda pedagogik texnika, sohasidagi malakalar ham kiradiki ular tarbiyaga ozroq kuch sarflab, ko'plab natijalarga erishish imkonini berai. Albatta, pedagogning qobiliyati erishilgan nalarar chegarasidan tashqariga chiqishga doim intilishni ham nazarda tutadi.

Pedagogik qobiliyat nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'zicha, paypaslab ijodiy izlanish olib boradi. Ayni bir xil savollarni, bolalar bilan pedagoglar kollektivi bilan qanday qilib til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddat ichida bolalar o'rtasidagi munosabatlarning haqqoniy manzarasiga erishmoq kerak! Bolalarni pedagogik talablarni bajarishga qanday qilib majbur etish mumkin? Qanday qilib yaxshi pedagogik ruhiytni saqlab qolish va o'z kuch –quvvatini oqilona sarflash muikin? Degani savollarni muttasil takrorlayveradi.

Bu savollarga beriladigan javoblar har bir mohir pedagogning ishida zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalarini shakllantirish bilan bog'liq bo'lib mazkur masalalarni hal qilish pedagogdan odatdan tashqari kech – g'ayratni, qat'iyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlar olib borishga intilishni, yangi vaziyatga yangi kollektivga kirish qobiliyatini, samimiyni, to'g'rilik va halollikni, o'tkir aql –idroknini, bir vositani boshqasi bilan tekshirib ko'rish

malakasini o'z topilmalarini qimmatini aniqlash qobiliyatini talab qiladi. Pedagogik fan bilan tarbiya san'atining uzviy atoqadorligi zarurki, u yuksak kasb qobiliyatini ta'minlaydi.

Lekin ayrim pedagogik haqiqatlarni eslab qolishning o'zi yetarli emas – ularni ijodiy mushohada qilish, amalda tatbiq eta bilish zarur. A.S.Makarenko aytib o'tganidek, pedagogika eng dialektik harakatchan, murakkab va xilma – xil fandir. Tarbiya nazariyasida tayyor andozalar yo'q, pedagogika xayotning barcha xodisalari tayyor yechimlarni taklif qilmaydi degan qoida siyqasi chiqqan qoida bo'lib qoldi. Pedagogika fikrlashga o'rgatadi, murakkab pedagogik muammolarni hal qilish uchun to'g'ri yo'l –yo'riq va ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatadi, tarbiyachi ni pedagogik muammolarni hal qilish uchun tarbiyachi ni pedagogik ta'sir ko'rsatish metodikasi va texnikasi bilan qurollantiradi.

Biz pedagogik xodisani eng umumiy, eng muhim, ya'ni doimo takrorlanib turadigan tomonlari bilan ish ko'rgan joyimizda aniq tavsiya bo'lishi mumkin. Odamlar o'rtasida munosabatlarning takrorlanmas o'ziga xosligi bilan ish ko'rgan joyimizda chamasi qat'iy belgilangan tavsiyalar “andozalar” bo'lmasligi ham mumkin. Biz ilmiy pedagogika nuqtai – nazaridan aniq mutlaqo, o'z –o'zini boshqarish, o'yin ijtimoiy ta'sir ko'rsatish ijodiy mehnat va hakoza vositalarsiz kommunistik tarbiya amalga shirishi mumkin emas. Bu vositalarsiz ota –ona ham, pedagog ham ish olib borilmaydi.

Pedagog vositalarni tanlash ularning tarbiya maqsadlariga muvofiqligi bilan belgilanishi tushunarlidir. Maqsad o'ziga xos ichki yo'l ko'rsatkich

hisoblanadi, u butun pedagogik kollektivning, har bir ayrim pedagogning faoliyatini yo'naltirib turadi.

Albatta, taktik niyatlarni rad qilib bo'lmaydi, ularsiz ish bitmaydi. Lekin ular tarbiyaning sirategik maqsadlariga bo'ysundirilishi lozim, ularda eng asosiysi, chamasi behtiyor kishini shakllantirishdir, ya'ni shunday kishini shakllantirish kerakki, uning uchun vatanga xizmat qilish, mamlakatning eng yaxshi kelajagi uchun kurash, jamiyat o'z oldidagi, ota –onalar oldidagi brchni bajarish quvonch keltirsin. Chinakam baxtni birovning qayg'usi, axloqsiz hatti harakat, aldashi asosida qurib bo'lmaydi. Demak, biz baxtiyor odamni tarbiyalar ekanmiz yomonlik qilishga qobiliyatsiz shaxsni tarbiyalaymiz, biz hayotga shunday odamni tarbiyalaymizki, uning uchun yaxshilik qilish qoida hisoblanadi. Albatta bularning hammasi u qadar oson emas, chunki maqsadni hamisha ham vositadan aniq ajratib bo'lmaydi. Shuning uchun g'oyat ko'p hollarda juda ko'pgina amaliyotchi xodimlar xuddi ayrim vositalarni maqsadlar darajasiga ko'taradilar.

Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va natijalari o'rtasida shuningdek tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlari o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda bolalarning maqsadlari bilan to'qnash kelib qoladi. Bolalarning rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri, harakatlari bitta nuqtai –nazarda, tarbiyachsining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hyech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'lmaydi. Tarbiyachi bilan bolalarning maqsadlarni bir –biriga mos kelsa navbatdagi "to'siqlar"ni yengish uchun birgalikda vositalar izlansa kam mos sodir bo'ladi.

Tarbiyachilar bilan tarbiyalanuvchilarning tevarak atrofdagi o'zlashtirishga qaratilgan birgalikedagi faoliyati, kattalar bilan bolalar qrashlarining birligi tarbiyalash san'at asosida ana shular turadi.

Butun pedagogik ish qo'yilgan maqsad sari faol intilishdan iborat bo'lishi lozim. Pedagogik vositalar sistemasi pedagogik vositalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu sistema abadiy belgilangan bo'lishi mumkin emas u o'zgarib rivojlanib boradi.

Vosita maqsad bilan natija o'rtasidagi o'rta bo'g'in hisoblanadi. Ayrim pedagogik vosita konkret shart –sharoitga qarab foydali yoki zarurli, zaif yoki ta'sirchan bo'lishi mumkin. Ayrim vositani ko'kka ko'tirish tarbiyaviy ichida muqarrar ravishda nuqsaonlarga olib keladi. Bu haqida o'z vaqtida A.S.Makarenko yozgan edi. “Xatto eng insonparvar vositani (muhabbat yaxshi so'z) mutloq, darajaga ko'tarish uni maqsad va natija bilan nazorat qilmaschlik pirvard natijada vositaning kutilgan narsaga qarama –qarshi bo'lishiga olib keladi.

Maqsadni ko'kka ko'tarish bilan har qanday vositalarni aqlash yo'liga o'tish mumkin. Ma'lumki mustaqillikka erishib, olgan vositalar belgilangan maqsada borish yo'lidagi harakat jarayonini o'zgartirib yuborishi mumkin. Birovlar o'z –o'zini boshqarishga, boshqalar –o'yinchoq uchinchilar –mehnat faoliyatini tashkil etishga, to'rtinchilar klub mashg'ulotlarining turli shakllariga mahliyo bo'ladilar. Chinakam qobiliyat esa butunlay bir –biriga qarama –qarshi vositalardan foydalana bilishda ifodalanadi. Agar bunday qobiliyat yo'q bo'sla, tarbiyachi bir vositaning boshqalarda ustun bo'lishiga barham berishi juda qiyin bo'ladi.

Pedagogi faoliyatda vositalar maqsadlar va natijalarning nisbatani doimo taxlil qilib borishi zarur. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzda amalga shirilmaydi. Maqsadni amalga oshirish usuli bo'lajak natijadir.

Natija yangi vositalarni tanlash yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalanmagan bo'lsa, ham natija beraveradi.

Lekin maqsadi aniq ifodalangan pedagogik vositagina samaralidir. Bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning har bir aniq holatda umuman tarbiyada biz nimaga erishmoqchi ekanligimizni aniq bilib olmasak, samarali pedagogik vositalarni tanlash muvaffaqiyatli bo'lishini tasavvur qilish qiyin.

2.4. Tarbiyachi qobiliyatiga ta'sir etuvchi omillar

Tarbiyachi ning kasbiy salohiyatiga jiddiyoq qaraydigan bo'lsak, tarbiyachi qobiliyati birinchi rejada turganligining guvohi bo'lamiz. Tarbiyachi qobiliyatiga juda ko'plab ta'riflar berilgan. Qiziqarlisi shundaki, ularning hych birini inkor etib bo'lmaydi. Ularning har bir boshqa ta'rifda uchramaydigan qobiliyat qirrasini ifodalaganligi bilan ham qadrlidir. Shu bilan birgalikda ularning hych birini ideal deb qabul qilish ham og'ir. Masalan "Pedagogik ensiklopediya"da quyidagicha izoh berilgan.

- "Pedagogik qobiliyat –bu yuqori darajadagi va doimiy takomillashib boruvchi ta'lim –tarbiya san'atidir. Bu san'atga shu sohada ishlayotgan va bolalarni sevgan har bir pedagog orishishi mumkin. Mohir tarbiyachi –bu yuqori madaniyatli, o'z fanini chuqur biluvchi, turdosh fan va san'at saholaridan habardor, umumiy va xususan bolalar psixologiyasini yaxshi o'zlashtirgan, ta'lim –tarbiya metodikasini to'liq egallagan mutaxassisdir".

Pedagogika tarixida tarbiyachi qobiliyatga 2 xil undoshuv mavjud.

1. Pedagogik mehnat metodlari tushunilsa.
2. Tarbiyachi shaxsi bilan bog'liq deb tushuniladi. Amalda esa metod tarbiyachi shaxsi bilan ajralmas tushunchadir.

Shuning uchun bu yerda hych qanday tafovut mavjud emas. Faqat farq bu yerda shundaki, qobiliyatga qaysi nuqtai nazar bilan baho berishda, ya'ni shaxs tufayli amalga oshiriluvchi metod yoki metod tufayli tarbiyachi shahsining namoyon bo'lishi.

Tarbiyachi lik qobiliyatini egallash uchun ko'p o'qish va bilish zarur. Tarbiya qonun va qoidalarini aniq bilish kerak. Bundan tashqari ta'lim – tarbiya samaradorligini oshiruvchi texnologiyalarni to'liq egallagan bo'lishi,

ularning har biridan aniq vaziyatlarda o'rinli foydalana bilish, tashxis qo'ya bilish zarur.

“Bizning pedagogik mehnatimizda hamma narsani deydi professor Yu.P.Ikara “Qobiliyat xal qiladi” ammo tarbiyachilar uchun qobiliyatga yo'l odatda qanchalar murakkab va qanchalar uzoq”.

Makarenko tarbiyachiga mehnat kishisiga qaraganlik qarashni talab etadi. U pedagogik qobiliyat masalasini tarbiyachi mehnatini oqilona boshqarish muammosi bilan uyg'unlikda tushunadi. “Bizning asablarimiz pedagogik instrument emas bunga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Biz bolalarni yuragimizni ezib asablarimizni qiynab, tarbiyalamasligimiz lozim.”

A.S.Makarenkoning ta'kidlashicha pedagogik qobiliyat quyidagilarda o'z aksini topadi:

- ovoz ohanglarini boshqara bilishda;
- o'z yuziga zarur ma'noni bera bilishda;
- mimika va pantomimikadan o'rinli foydalana bilishda;
- o'z hissiyotini boshqara bilishda.

Tarbiyachi qobiliyati avvalambor o'quv jarayonini tashkil etishda o'z ifodasini topadi. U bu jarayonni shunday tashkil etish kerakki, hatto zarur sharoit yetarli bo'lmagan joyda ham bolalarni tarbiyalashda va bilim berishda yuqori darajaga erishsin. Haqiqiy tarbiyachi har qanday sharoitda bolalarning har qanday savoliga javob topa oladi. Bunday tarbiyachi o'z fanini chuqur biladi. Fan –texnika yutuqlaridan xabardor, u zamonaviy adabiyotni madaniyat yangiliklarini, sport olamini yaxshi biladi.

Demak mohir tarbiyachi –bu o'qitishning zamonaviy metodlarini a'lo darajada o'zlashtirib olgan mutaxassisdir. Ammo bunga o'rganish

mumkinmi? Ko'pgina mohir va tajribali tarbiyachi larning guvohlik berishicha mumkin. Buning uchun xoxish intilish va zarur sharoit bo'lishi lozim. Bu oson yo'l emas. Bu tizimli va doimiy ishni talab qiladi.

Bu yo'l quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mohir tarbiyachi larning ishlarini kuzatish;
- doimiy o'z bilimini oshirib borish;
- maxsus adabiyotlarni o'rganish;
- o'qitishning yangi usullarini o'z amaliyotiga kiritish;
- o'z ishini tahlil qila bilish.

Tarbiyachi san'ati asosan darsda o'qitish malakasini egallaganlikda namoyon bo'ladi. Tajribali tarbiyachi lar xususan darsda bolalarlarning dastur materialini o'zlashtirib olishga erishadilar. Mohir tarbiyachi go'yo ta'lim jarayoniga dirijyorlik qiladi, bolalarlar faoliyatini boshqaradi, mustaqil ishlashga va fikrlashga yo'naltirib boradi. Tajribali tarbiyachi lar muvaffaqiyatining siri bolalarlar faoliyatini boshqara bilish ko'nikmasining mavjudligidadir.

Pedagogik qobiliyatning navbatdagi tarkibiy qismi –bu ta'lim jarayonida tarbiyaviy ishlarni samarali o'tkazish malakasiga ega bo'lganlik. Tarbiyachi bu malaka bilan bolalarlarda yuqorida rejadagi axloqiylikni, vatanparvarlik xissini, mehnatsevarlikni tarbiyalash imkoniyatiga erishadi.

Sharoitga ega bo'lmagan tarbiyachi fikrlashga da'vat qilmasdan majburlab bilim berishga harakat qiladi. Mohir tarbiyachi esa bilim asoslarini bolalarlarga achchiq qilib emas, balki shirin qilib yetkazib beradi.

Tarbiyachi ning vazifasi –ta'lim jarayonining o'zidayoq ijobiy his – tuyg'ularni vujudga keltirib yo'lini ishlashi lozim. Bunga oddiy vositalar

bilan erishish mumkin: ish usulini o'zgartirish hissiyotlilik, tarbiyachi ning faolligi, qiziqarli misollar va hokazo.

Pedagogik qobiliyat mohiyati –bu tarbiyachi shaxsiy madaniyati, bilimi, dunyo qarashining o'ziga xos namoyon bo'lishidir, uning har tomonlama nazariy tayyor ekanligini, ta'lim tarbiya metodlarini hamda pedagogik texnika va ilg'or tajribalarni yetarli darajada egallaganligini belgilovchi omildir.

Pedagogik qobiliyatning muhim mamentlaridan biri –bu tarbiyachi pedagogik texnikasining yuqori darajada rivojlanganligi vashakllanganligidiryu mohir tarbiyachi pedagogik vositalarning ko'pginasiga ega bo'lib, ular ichida ko'proq samarali va tejamllilardan foydalanadi.

Pedagogik texnika –“Pedagogik ensiklopediya” da berilgan ta'rifda tarbiyachi uchun zarur bo'lgan bilim, malaka ko'nikmalar majmuasi bo'lib, alohida bolalarga yoki butun sinf jaoasiga pedagogik ta'sir etish metodlarini amaliyotda tanlay bilishni ta'minlaydi. Pedagogik texnikani qo'llay bilish pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismi bo'lib, tarbiyachi dan pedagogika va psixologiya keng qamrovli maxsus bilimlarni va amaliy tayyorgarlikni talab etadi.

Tarbiyachi avvalambor bolalar bilan muloqot qilish sanatica ega bo'lishi zarur. U muloqotda kerakli ovoz balandligi, jiddiyligi va samimiyligiga ega bo'lishi kerak, har bir bolalar alohida yondashish ko'nikmasiga ham ega bo'lishi zarur. Ular bilan muloqotda nazariy o'rnatuvchi va intizomga chaqiruvchi sun'iy ovoz balandligida gapirish zarurdir.

Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlaridan biri –tarbiyachi ning o'z diqqatini va bolalarlar diqqatini boshqara olishdir. Tarbiyachi doim ko'p sonli bolalar jamoasi bilan ishlaydi, shunday bo'lsada u bularning birontasini ham nazardan chetda qoldirmasligi zarur.

Bolalarlar ruhiy holatning har doim e'tiborga olish pedagogik fakt asosini tashkil etadi va u pedagogik faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik faoliyat tezligi pedagogik texnikaning tarkibiy qismlaridan biridir. Ko'pgina xatolarning asosiy sababi tarbiyachi va faoliyati tezligini to'g'ri taqsimlay olmasligidir, u yoki bu ishlarda shoshadi yoki kechikadi.

Pedagogik texnikaning ko'rsatkichlardan biri tarbiyachi ning ma'lum his tuyg'ularini ifodali namoyon qilish ko'nikma va malakalarining mavjudligidir. Tarbiyachi befarq turishi mumkin emas.

Pedagogik muloqot qobiliyati.

Pedagogik muomila –bu tarbiyachi ning tarbiyaviy maqsadda bolalar bilan aloqasidir. Bunga pedagogning bolalarlarga kasbiy ta'sir etish vositasi sifatida qarashi mumkin. Ijodiy pedagogik muomilaning qaror toptirilishi ta'lim –tarbiya jarayoni samaradorligini oshiradi.

Pedagogik muloqot texnikasi uchun nutq madaniyati muhimdir. Bu to'g'ri talaffuz qilish, nutq tiniqligi, to'g'ri nafas olish kabilar. Og'zaki nutq qobiliyatini nafaqat kasbiy talab uchun takomillashtirish zarur.

Tarbiyachi o'z ovozi, yuzini, qo'l va tana harakatlarini boshqarishga o'rganishi zarur. “Men –deb yozgan edi A.S.Makarenko –haqiqiy mohir tarbiyachi bo'lib gapirishni o'zlashtirganimizda ulgurdim. “Bu yoqqa kel” jumlasini 15-20 ohangida ayta olganimda va o'z yuzimga qomatimga,

ovozimga 20 xil tusni bera olganimda pedagogik qobiliyatga erishdim deb hisoblardim.

Pedagogik muloqot masalasi amerika olimlari tomonidanam chuqur o'rganilmoqda. J.Broti va G.Guddalar ham muallifligida yaqinda chop etilgan. "Tarbiyachi va bolalar munosabit" kitobida tarbiyachi ning bolalarlarga tanlab subyektiv munosabatda bo'lishi tahlil qilingan. Masalan shunday tartib o'rnatilganki, o'qituvchilar o'zlari yoqtirgan" bolalarlarga ko'proq murojaat etishadi.

Ushbu kitob mualliflari shu xulosaga kelganlarki, agar muloqot tarbiyachi uchun tabiiy va zavqli bo'lmasa-bunday tarbiyachi maktabdan ketish lozim.

Pedagogik muloqotning so'zsiz shakllari.

Tarbiyachi ning asosiy quroli hisoblangan so'z boyligidan tashqari so'zsiz muloqot vositalari ham mavjud.

Tezkor ifodali harakatlar	Elstraling vistika	Mehr va yaqinlik	Munosabat va masofa
Tikilish qo'l harakat yuz harakati odimlash nigoh	Intonosiya, ovoz balandligi, to'xtalish, nafas olish, tabassum yo'llatish	Qo'l siqish yelgasiga yengil urush boshini silash Tnasiga tegish	Mo'ljal, masofa

Tezkor ifodali harakatlar –tarbiyachi arakatini ko'rish orqali qabul qilish bo'lib, bu yerda ma'lumot qo'l harakati, yuz harakati, odimlash va nigoh vositalari yordamida yetkaziladi. Olib borilgan tadqiqotlarning guvohlik berishicha tarbiyachi ning harakatsiz yoki ko'rinmas yuzi

berilayotgan ma'lumotning 10 -15% gacha qismini yoqotadi. Tinglovchilar notiq yuziga juda e'tiborli boladilar. Tarbiyachi g'azablanganda, asabiylashganda, kayfiyati buzilganda uning ko'z qorachiq-lari torayadi. Bunday hollarda uning yuzida xayrixoxlik sezilmaydi, bolalarlar o'zlarni noqulay seza-dilar.

Aniqlanishicha tarbiyachi gavdasining "yaxshirinilishi" (boshni quyi tashlab turishi, kam harakatlilik; muqum o'tirish) tinglovchilar tomonidan ishonchsizlik, norozilik, zid harakat sifatida qabul qilinadi.

Ovoz tavsifi ekstromengvistik xodisadir. Tashabbus quvonch va ishonchsizlik odatda baland ovoz bilan beriladi. G'azab, qo'rquv –odatda yanada balandroq ovoz bilan qayg'u, g'am va charchoq holati –yuumshoq va jarangsiz ohang bilan talaffuz qilinadi.

Ovoz tezligi tarbiyachi his tuyg'ularini ifodalaydi, tezkor nutq – hayajon va havotirni sekinlashgan nutq –ezilgan, charchoq, holatni ifodalaydi.

Pedagogik muloqotning mehr va yaqinligini ko'rsatuvchi vositalar qo'l siqish, yelkasiga yengil urush, boshini silash, tanasiga tegishlidir.

Yana shu narsa aniqki, bolalar bolalar tarbiyachi mehrini qabul qilish yuzasidan 3 toifaga bo'linadilar.

1. Bolalar tanasiga tegib (boshini silash, qo'lidan ushlab quchish)
2. Bolalar esa ismiga erkalash qo'shimchalaini (jon, bek, oy -xon) qo'shib aytgan tarbiyachi larni xush ko'radilar.
3. Bolalar do'stona samimiy nigohning o'zi yetarli.

Ammo bunga hamma tarbiyachi ham haqli emas, faqat bolalarlar ishonchini qozongan tarbiyachi largina haqlidirlar. Ushbu usullardan foydalanish xususan bola tanasiga tegish usulidan foydalanish qator omillarni talab qiladi. Ular ichida eng muhimlari tarbiyachi maqomi obro' –e'tiborliligi, yoshi, tarbiyachi va bolalar jinsi kabilardir.

Pedagogik munosabatining so'zsiz shakllari orasida munosabat va masofaning, o'zni alohida ahamiyat kasb etadi. Munosabat va masofa –bu tarbiyachi va bolalarning ta'lim jarayonidagi o'zaro munosabati hamda ular orasidagi me'yoriy masofadiryu tarbiyachi va bolalar o'rtasidagi masofa quyidagi me'yorda saqlanishi maqsadga muvofiq:

- tarbiyachi bilan yakka muloqotda
- 45 -120 sm
- Sinf bilan rasmiy muloqtda -120 -400 sm
- Ko'p sonli tinglovchilarga mo'ljallangan auditoriyada chiqish muloqotida 400-750 sm

Pedagogik faoliyatning o'ziga xsoligi shundaki jarayon obykti va subyekti doimiy o'zgaruvchandir. Bu esa o'z o'rnida tarbiyachi dan mazkur o'zgaruvchan sharoitga ko'p marotada moslashishni va kuchli zo'riqishni talab etadi.

Boshqacha qilib aytganda inson hissiyotsiz haqiqatni izlay olmaydi, bolalar esa ta'limni o'zlashtira olmaydi.

Qanday qilib hissiy faollikni ushlab turish mumkin? Birinchidan, tajribali tarbiyachi lar hissiy faollikni yuzaga keltirish uchun dars mashg'ulotini boshlashdan oldin mavzuga oid qiziqarli ma'lumot berish usulidan foydalanadilar. Misol uchun. Tarix tarbiyachi si dars oldidan

quiydagi ma'lumotlarni berdi yer sayyoramizda bugungi kungacha 14573 ta kalta –kichik urushlar bo'lib o'tgan. 3million 6 taming kishi olamdan bevaqt ko'z yumgan. Ikkinchidan, mashg'ulot davomida qiziqarli ma'lumotlarni, xususan taniqli olimlarning hayoti va faoliyati bilan bog'liv qiziqarli faktni keltirish uchun bolalarlarga inson aqli nimalarga qadriligini va intilsa erishish mumkinligini ko'rsatish mumkin.

Misol uchun: I.N'yuton ommaning boshiga tushishi yangi fizik qonuni kashf etishga turtki bo'lganligi, yoki Arximedning cho'milayotganda ko'p yillik izlanishlari samarasiga erishganligi ("Evrika")

Uchinchidan –bolalarlarni qiziqarli ijodiy ishga jalb qilish. Buning usullari ko'p muammoli vaziyat yaratish "baho munozara tashkil etish" "guruhlariga bo'lish va boshqalar.

Misol uchun –bolalarlar geografiya darsida "Gporosferada xavoning isishi (sinf) mavzusini o'rganmoqda. Yer quyoshdan harorat oladi. Demak quyoshga qancha yaqin bo'lsa, shuncha issiqlik kuchli bo'ladi.

Bir qarashda bolalarlar uchun bu tushuntirib bo'lmasdek tuyuladi. Shunda tarbiyachi qor bilan qoplagan tog'lar aks etgan kartinani doskaga iladi va savol qo'yadi. "Nima uchun tog' cho'qqilarida yozda ham qor erimaydi?" Tog' choqqilari quyoshga yaqinku?

Bolalarlar javob berishga harakat qiladi. Tarbiyachi ular bilan birgalikda xulosa yasaydi. Quyosh nurlari yerga tegib, uning tashqi qobig'ini isitadi, yer qobig'i esa havo haroratini ko'taradi. Demak, yerga qancha yaqin bo'lsa havo shuncha issiq.

Dars samaradorligini oshirish uchun pedagogik faoliyatni endigina boshlaydigan tarbiyachi shu narsani unutmasligi lozimki o'rganilayotgan

material chiroyli, obrazli, hissiyotga boy nutq bilan yetkazilishi bolalarlarni befarq qoldirmaydi, bu ularga yuqadi.

1. Bolalarlarning fan yuzasidan mavjud bilimlarning aniqlab olishingiz zarur, bu o'zgariladigan o'quv materialining murakkablik darajasini belgilab olishingizda yordam beradi.
2. Bolalarlarning o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish pedagogik rahbarlikka bog'liqligini e'tiborga olgan holda bolalarlarda o'rganishga qiziqish intilishni vujudga keltirib zarur.
3. O'z ishingizni taxlil tish borish ko'nikmasini muntazam rivojlantirib boring.
4. O'zingiz tomondan sinab qo'yilgan va yaxshi samara bergan ta'sir etish tizimidan eng yaxshisiga ko'proq e'tibor qarating, bolalarlarning ko'proq mustaqil ishlashini tashkil etish boring.
5. Har bir darsda ijodiy muhitni va hissiy intellektual sharoitni yaratishga harakat qiling.

Tarbiyachi tabassumi

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha maktab bolalarlari tajribali tarbiyachi lari harakteridagi "quvnoqlik"ni qadrlaydilar. Tajribali bolalarlar bunga hos pedagogik vaziyatni yarata biladilar. Agar bolalarlar aqliy zo'riqish natijasida charchashgan bo'lishsa ularning diqqatida beqarorlik kuzatilib boshlasa bunday paytlarda tajribali tarbiyachi qator charchog'ni bartaraf etuvchi ishlarni amalga oshiradi.

- qisqa muddatli jismoniy talaffuz;
- jamoa bo'lib sevimli qo'shiqni ijro etish;

- qiziqarli hikoyalar aytish;
- aqlni charxlovchi mashqlar bajarish;
- a) tez aytish
- b) topishmoq
- s) so'zsiz gaplashish
- g) mushoira

kabi vaziyatlarni bajartirish orqali samarali ishchi vaziyatni vujudga keltiradi. Kam tajribali tarbiyachi lar o'rnatilgan tartibdagi chiqishda olmay, mavjud vaziyatni yanada murakkablashtiradilar. Boshqacha qilib aytganda har qanday erkinlikka yo'l bermaydi.

Tabassunga loiq yoki kulguli vaziyat tug'ilganda ham "buning nimasi kulguli", "bu yerda men kuladigan narsani ko'rmayyapman" kabi iboralar bilan ijodiy muhitga barham beradilar.

Bundan tarbiyachi larning aybi nafaqat xazil mutoibidan uzoqligida, balki ular bu bilan bolalarda o'ziga nisbatan salbiy munosabatni shakllantiradilar.

O'zini nazorat qilish.

Tarbiyachi o'z ishini qanchalik chuqur taxlil va nazorat qilishni o'rgansa, u shunchalik muvaffaqiyat bilan tarbiyachi lik qobiliyatini egallagan bo'ladi. O'z –o'zini nazorat qilish yosh tarbiyachi ning pedagogik qobiliyatlari shakllanishini jadallashtiradi, tajribali, tarbiyachi larning qobiliyat sirlarini "kashq"etadi. Tarbiyachi o'zida o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirib dars jarayonida o'zini boshqarish va takomillashtirish borasida katta kuchga ega bo'ladi. Bu esa o'z o'rnida mehnatdan qoniqish hissini vujudga keltiradi. Tarbiyachi ning ma'naviy quvvatini ochiradi, ijodiy fikrlashga turtki bo'ladi.

Buyuk pedagoglar A.S.Makarenko, D.Ushinchkiy tarbiyachi qobiliyatning yuqori darajasini egallashi uchun ko'p shug'ullanish lozimligini ta'kidlaganlar. M.Gorkiy bu borada xalq gapni aytgan "insonning o'z ustidan kichik bo'lsada g'alabasi buyuk kuchlarni uyg'otadi.

Tarbiyachi ning ma'naviy yetuklikka intilishi kasbiy faoliyatni mukammal egallashning asosiy shartidir av aksincha mazkur intilishning bo'lmasligi ijodiy va rayonning so'nishiga olib keladi, natijada o'zidan qoniqmaslik, kasbdan nolish va o'zini adashganlardan his etish tuyg'ularini keltirib chiqaradi.

O'z darsini taxlil qilishda har bir yosh tarbiyachi ga quyidagi qoidalarini tavsiya etamiz.

1. Darsda nimani amalga oshirish lozimligi bilan haqiqatda nimaga erishganligini qiyoslash.
2. bolalarlarning o'sish (bilimda, ko'nikmalarda) darajasini kutilgan natija bilan qiyoslash
3. Bolalarlar darsda o'zlari xoxlab ishlayaptimi?

TAJRIBA SINOV ISHLARI

Tadqiqot jarayonida tarbiyachi ning maqomini aniqlash, undagi pedagogik qobiliyatning shakllanganlik darajasini o'rganish hamda ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish maqsadida bir necha so'rovnomalar va laboratoriya kuzatuvlari amalga oshirildi. So'rovnoma kuzatuvlar ham tarbiyachi lar ham bolalarlarga qaratilgan bo'lib, asosan tarbiyachi faoliyatini chuqurroq ilmiy tahlil qilish maqsad etib belgilandi.

Pedagogik faoliyat bilan ko'p yillardan buyon shug'ullanib kelayotgan va natajada ilg'or tajribalar to'plashga ulgurgan, tarbiyachi lar jamoasi va bolalar ularning ota –onalari orasida katta hurmat va mavqyeiga erishga tarbiyachi larga 30 savoldan iborat anketa –so'rovnomasi tarqatildi.

Bu so'rovnomalardan asosiy maqsad ularning ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish ilmiy tahlil etish umumlashtirish va endigina tarbiyachi lik faoliyatini boshlayotgan yosh mutaxassislarga ommalashtirish kabilardan iborat edi.

Anketa so'rovnomalar

1. O'z faningizga qiziqtirish uchun qanday ishlarni amalga oshirasiz?
2. bolalarlar diqqatini jalb qilish uchun qaysi usullardan foydalanasiz?
3. Rag'batlantirishning qaysi usullaridan foydalanasiz?
4. Ta'lim –tarbiya jarayonida jazolash nima va siz uning qaysi turlaridan foydalanasiz?
5. Darsni sekin o'zlashtiruvchi va qaloq bolalarlar bilan ishlash usullaringiz.

6. tarbiyasi og'ir yoki pedagogik beozori bolalarga nisbatan munosabatingiz. Ular bilan ishlashning qaysi usullarini tavsiya qilgan bo'lardingiz?
7. Bugungi kun bolalarlarning o'quv darajalariga qiziqishining susayishiga sabablar nimada deb o'ylaysiz?
8. YaPT afzalliklari nimalardan iborat?
9. Yosh va kam tajribali tarbiyachi larda uchraydigan kamchiliklar?
10. Bo'lajak tarbiyachi larga maslahatlaringiz.
11. Sinf "lideri" unga munosabatingiz? Undan foydalanish mumkinmi?
12. Tarbiyachi o'z kasbini va bolalarni sevish kerak. Siz bolalarlarga mehringizni sezdirasizmi? Sezdirsangiz qaysi usulda?
13. Bahorning tarbiyaviy ta'siri haqida fikringiz?
14. sinf rahbari bilan fan tarbiyachi lari o'rtasidagi farq nimada?
15. Tarbiyachi ning ijodkorligi deganda nimani tushunasiz?
16. "Tarbiyachi bo'lsa beozor, uning darslari bo'lar bozor" maqoliga fikringiz?
17. Tarbiyachi ning odobi nimalarda o'z ifodasini topadi?
18. Tarbiyachi ning muomila madaniyati haqida fikrlaringiz?
19. "tarbiyachi tarbiyachi o'z ishini tashkil qila olishi "yura bilishi, hazillasha bilishi lozim" (A.S,Makarenko) Tajribali pedagogik sifatida o'z fikringini ifodalab bering.
20. "A'lochi" bolalarlardan dars jarayonida dars samaradorligini oshirish maqsadida foydalanish mumkinmi? Qanday qilib?

21. Tarbiyachi ning tarbiyachi sifatidagi qobiliyati qaysi kurashishlarda o'z fiidasini topadi?
22. Tarbiyachi ning obro'zi nimalardan iborat
23. Bolalarlar –asosan qaysi toifadagi tarbiyachi larni e'zozlashadi?
24. Pedagogik faoliyatda yoqtirish va yoqtirmaslik. Bunga sizning munosabatingiz qanday?
25. Yangi mavzuni bolalarlar uchun qiziqarli va ularning xotirasida uzoq muddat saqlanishi uchun qanday ish shakllarini oshirish lozim.
26. Har bir dars yutuqlari va samaradorligini ta'minlovchi omillar?
27. Pedagogik ma'suliyat nimalardan iborat
28. Pedagogik faoliyatda qat'iylik, talabchanlik, sabrlilik, obyektivlik va adolatparvarlik kabi fazilatlariga tajribali pedagogik sifatida izoh bering
29. Bolalar bilan til topa olish kirishuvchanlik, o'z suhbatini, so'zlari bilan ularni qiziqitira olish jalb eta olish uchun bo'lajak tarbiyachi larga maslahatlaringiz.
30. Ota –onalar bilan qay usulda aloqa o'rgangansiz.

Dars mashg'ulotlari samaradorligini oshiruvchi asosiy omil bolalarlarning aqliy mehnatini oqilona tashkil etish va boshqarishdir. Buning asosiy sharti, o'quv predmetini bolalarlarga qiziqarli qilib yetkazib berishda. Chunki qiziqish, olimlarning aniqlashlaricha, psixik jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bola dars jarayonida nafaqat o'quv predmetni faol o'zlashtirish, balki o'rganilayotgan narsaga o'zining turlicha munosabatlarini bildirib boradi.

Ba'zi voqyealar uni hayojonga solsa, boshqalarga befarqroq qaraydi. Shuning uchun o'qitishda hissiy munosabatlarni uyg'otishga harakat qilish zarur.

O'quv mashg'ulotiga qiziqish uyg'otishga o'rganiladigan masalani muammoli tarzda qilish orqali erishish mumkin. O'quv materialini muamoli shaklda ifodalash bolalarni fikrlashga majbur etadi. Tarbiyachi muammoni qo'yib, bolalarlar ongida hal etish uchun vujudga keladigan ichki ziddiyatni shakllantiradi.

Bolalarlar faoliyatini yanada jonlashtirish tarbiyachi ning qay darajada jonlantirish tarbiyachi ning qay darajada savollar va topshiriqlar tizimini shakllantirishiga bog'liq. Mohir tarbiyachi larining savollari odatda –aniq qisqa va tushunarli bo'ladi. Pedagogik muomila qoidalariga rioya qilish tarbiyachi –bolalar o'rtasidagi munosabatni shakllantirish bilan birga bolalarlarning o'ziga bo'lgan ishonchini o'stiradi.

Bolalarlar bilimini to'g'ri, tortibli hisobga olib borish –maktabda ta'lim –tarbiya ishlari sifatini yuqori ko'rsatadigan muhim tadbirlardan biridir. Bolalarlar bilimini adolatli baholash va uning haqqoniy natijalari ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Bolalarlar bilimiga o'z vaqtida baho qo'yib borishning tarbiyaviy ahamiyati ham katta. Bu ish bolalarni qunt bilan, muntazam ishlashga, darsda diqqat bilan o'tirishga berilgan vao'falarni o'z vaqtida sifatli bajarishga odatlantiradi.

Bolalarlar nutqini o'stirish har qaysi fan tarbiyachi sining muhim vazifasidir. Shu o'rinda eslatib o'tish kerakki, og'zaki nutq ma'lum darajada fikrlashni, tafakkuri, rivojlantiradi.

Bolalarlar ilimiga qo'yilgan baholarni o'z vaqtida sinf jurnaliga qayd etish zarur. Shunday hollarda ham uchraydiki, tarbiyachi bolalarning

bilimiga bergan bahosini darsning o'zida jurnalga yozmay "esga olib qo'yib" darsdan keyin yozadi, yuqori esa turli xil anglashmovchiliklarga sabab bo'ladi.

Ko'rinib turibdiki, bolalarlar bilimini hisobga olish va unga baho qo'yish, bahoni bolalarlarga va ularning ota-onasiga ma'lum qilish va bolalarlarning kundalik daftoriga yozib borish ta'lim jarayoning ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I. A “Yuksak mana’viyat –engilmas kuch”- Toshkent.: 2008 yil
2. Karimov I.A. “Jahon moliyaviy –iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo`llari va choralari” Toshkent. O`zbekiston 2009 yil.
3. Karimov I.A. “Barkamol avlod yili” davlat dasturi. Toshkent.: “O`zbekiston” 2010 yil
4. Karimov I.A. “Asosiy vazifamiz vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir” Toshkent.: “O`zbekiston” 2010 yil
5. Karimov I.A. “Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevori” Toshkent, Sharq. 1998y, 64 bet
6. Karimov I.A. “Barkamol avlod orzusi” Toshkent. Sharq 1998y 182 bet
7. Karimov I.A. «O`zbekistonning o`z istiqlol va taraqqiyot yo`li» T.: O`zbekiston. 1992 y
8. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod –O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: 1997
9. Abu nasr Farobiy Fozil odamlar shahri. T.: Xalq merosi nashriyoti. 1993y
10. Azarov. Bolalarni sevish san’ati. T.: 1992 yil 107 bet
11. Abu Rayxon Beruniy. O`zbek pedagogik antologiyasi kitobidan. 1995 yil 120 bet
12. Bolalar bog’chalari uchun dasturlar o’yin qismi. 1992y

13. Voxidov M. Bolalar psixologiyasi. T.: “O’qituvchi” nashriyoti. 1982 yil 360 bet
14. Isroilova M. Milliy qadriyatlar maktabgacha tarbiya jurnali. 1992 yil 7-8 sonlar 27 -28 bet
15. Kadrlar tayyorlash bo’yicha milliy dastur. 1997 y
16. Maqsudova X. Oila etikasi va psixologiyasi. T.: 1991 yil 195 bet
17. Nachayeva V. Bolalar bog’chasida axloqiy tarbiya. T.: O’qituvchi nashriyoti. 1990 yil 300 -302 bet
18. Raximov S. Abu Ali ibn Sino ta’lim tarbiya haqida. T.: 180-181 bet
19. Turaxonova A.O. Olti yoshli bolalarning psixologik xususiyatlari. T.: 1990 y
20. G’oziyev E. Psixologiya. T.: 1994 yil.195 bet
21. Yusupova F. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: 1993y